

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 7 | november 2016

37

Gentech, gouden greep of groot gevaar?

SCHIPHOL SUPERBURENDAG

De buren van Neerlands
grootste luchthaven

SEA RANGER SERVICE

Mariene burgerwacht van
Rotterdamse jongeren

LAWRENCE CHEUK

over diversiteit en 25 jaar
JMA

Dode ogen

Een opmerkelijke en onverwachte uitkomst van de vlindertelling in het Verenigd Koninkrijk. Dit jaar zou de vlinderpopulatie terug moeten veren. Maar helaas, die gaat juist achteruit. Vooral de alomtegenwoordige dagpauwoog kende een dramatische teruggang, tezamen met meer dan driekwart van de soorten. Het vermoeden bestaat dat dit te wijten is aan het 'extreme weerevenement' van de zachte winter, waardoor rupsen te vroeg uitkwamen en vervolgens sneuvelden in het te koude voorjaar. Maar onderzoekers stellen dat het lijkt dat men iets over het hoofd ziet, en wijzen in de richting van pesticiden zoals neonicotinoïden die een rol zouden kunnen spelen.

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Michal D / CC

1. Rinske Bijl, *freelancer*. 2. Vincent Bijlo, *column*. 3. Michiel Bussink, *freelancer*, *column* Recept. 4. Kris de Decker, *column* Lowtech. 5. Marten van Dijk, *fotograaf*. 6. Robert Elsing, *fotograaf*. 7. Merel van Goor den Held, *consument*. 8. Janneke Juffermans, *freelancer*. 9. Wendy Koops, *Media*, *De Activist*. 10. Evelien Matthijssen, *column* Green Evelien. 11. Koen Moons, *freelancer*. 12. Annemarie Opmeer, *hoofdredacteur*. 13. Michael Rhebergen, *fotograaf*. 14. Bas van der Schot, *cartoon*. 15. Thomas van Slobbe, *column*. 16. Myrthe Verweij, *kort*. 17. Dinand van der Wal, *fotograaf*. 18. Hans Wetzels, *freelancer*.

1 “Business cases gaan de wereld niet redden” 8

Van overheden moet je het momenteel niet hebben, vindt André Nijhof. En bedrijven kunnen de wereld alleen redden als ze ondernemen vanuit hun hart.

4 18 De Superburen van Schiphol

Hoe is het om buur van de grootste luchthaven van het land te zijn? Schiphol doet mee met de Burendag en *Down to Earth* was erbij.

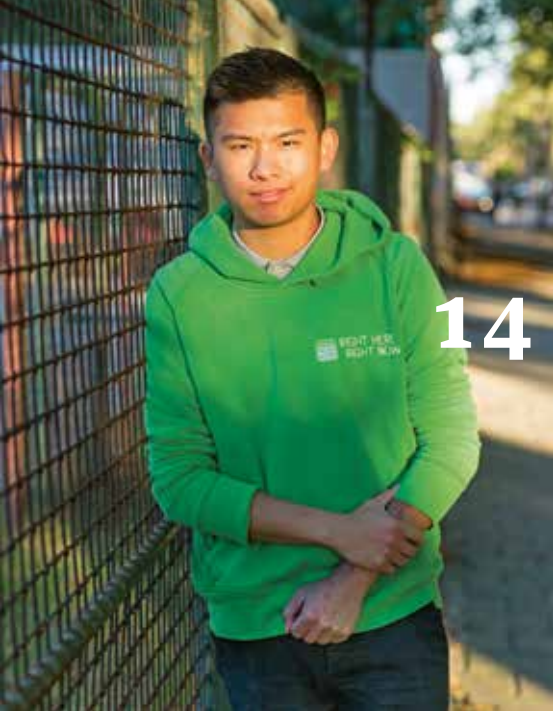

28 Pechhulp op de fiets

Het is een experiment van de ANWB: pechhulp aan auto's... op de fiets! Een idee uit de koker van ambassadeur maatschappelijk verantwoord ondernemen Jasper IJsselstijn.

32 Sea Rangers: burgerwacht op zee

Wietse van der Werf heeft een nieuwe organisatie opgericht die handhaving op zee oppakt waar overheden die laten liggen. Tegelijkertijd helpt hij werkloze Rotterdamse jongeren aan een baan. “Het tegengaan van jeugdwerkloosheid is een kabinetsprioriteit, natuurbescherming niet.”

14 “Ik moet erom lachen en huilen tegelijk”

Voorzitter van jongerenmilieuorganisatie JMA Lawrence Cheuk houdt een pleidooi voor meer diversiteit in de milieubeweging. “Ik ben vaak de enige die op het VMBO en MBO heeft gezeten en een van de weinigen met een kleurtje.”

21 De Activist Fantastische Festivals

In de eerste plaats willen festivals natuurlijk de tofste kunst en cultuur van het moment laten zien, maar steeds vaker zijn ze ook bezig met innovatie, social design en duurzaamheid. Mediafestival Cinekid laat kinderen nieuwe voorwerpen maken van oud plastic en papier, het inspirerende technofestival

Paradigm probeert zelfvoorzienend te worden en theaterfestival Oerol stimuleert met 100%Terschelling een sociale en lokale manier van ontwerpen: het betrekken van bewoners, zorgen voor minder transport, uitgaan van bestaande materialen en het bevorderen van de lokale economie.

22 Moeten we wel strijden tegen gentech?

Steeds meer mensen in de milieubeweging hebben kritiek op de starre houding ten opzichte van gentech. Is het tijd om onze blik te verruimen, of blijft het een slecht idee?

en verder

02	Inzoomen
06	Brieven
06	Schot
07	Onder Vuur:
	Liegebeest Den Eelder
09	Commentaar: gentech
10	Korte berichten
12	Van het web
13	Vincent Bijlo
36	Green Evelien: regenwater
38	Recensie: <i>Haaienkoorts</i>
39	Media: <i>Onzichtbaar Nederland</i>
41	Consument
42	Recept: gefrituurde pompoen
44	Oproepen en agenda
44	Lowtech: het papierloze kantoor
45	Slobbe: golven
46	Uitzoomen

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Zonnepanelen in de schaduw

Het kan veel bezitters van zonnepanelen overkomen. Door de schaduwwerking van een nieuwe opbouw bij de burens kan de opwekking van elektriciteit ernstig verminderen. De overheid subsidieert wel zonnepanelen, maar hanteert kennelijk geen regelgeving om de investeringen te beschermen (en verleent gewoon de vergunning voor de opbouw). Mogelijk heeft iemand een tip voor dit juridische probleem?

H. Stuijtzand

Heeft u een tip? Mail naar redactie@milieudefensie.nl.

Wildplukken

Helaas moet ik bezwaar maken tegen een activiteit die in *Down to Earth* gepromoot wordt. Als *Activist* (voor een beter milieu neem ik aan) wordt Mevrouw Onkruid aan het woord gelaten. Ze propageert wildplukken omdat wilde planten

gezond zouden zijn en we zo meer respect voor de natuur zouden krijgen. Ruim een jaar geleden zijn wij met een groep veldbiologen een actie begonnen tegen de “wildgroei” van “wildplukken”. De ongerustheid begon doordat in een aantal boeken over wildplukken zonder pardon beschermde soorten genoemd werden als geschikt om te plukken. Dat is niet alleen tegen de wet maar ook een misselijke mentaliteit. We gingen ons verder verdiepen in de beschikbare informatie en zijn erg geschrokken. Wildplukken gaat niet over natuurbescherming maar over exploitatie van de natuur; als het over dieren zou gaan, zou iedereen op zijn achterste benen staan, maar planten, de basis van de voedselpiramide, mogen zonder beperking geoogst? Er is geen enkele vorm van monitoring, terwijl op de website wildpluksters soms wel aangeven dat planten waar ze teveel van verzamelen achteruit gaan. Maar het gaat wel over dieren; het gaat slecht met insecten omdat nectarplanten verdwijnen, sommige van die nectarplanten zijn echter geliefd bij wildplukkers. Zeldzame paddenstoelen worden van de bomen gesloopt, veel bessen geplukt terwijl vogels ze veel harder nodig hebben dan wij. Wildplukkers willen zich ook liever niet aan bordjes ‘Verboden Toegang’ houden. Thomas van Slobbe pleit zelfs voor afschaffen van het verbod op stropen en wil onbeperkte toegang tot alle natuurterreinen. Wilde planten zijn niet altijd gezond, plukken in de berm levert vervuilde planten op. Zelfbenoemde kruidenvrouwtjes hebben soms onthutsend weinig verstand van wat bepaalde stoffen doen. Ook hier is veel meer over te zeggen. Maar het Onkruidvrouwtje mag in *Down to Earth* zonder onderbouwing haar gedachtengoed promoten, ze vertelt zelfs dat ze vanalles zaait op meerdere plaatsen. Dat is nogal onverantwoordelijk. Het gevaar van floraversaling is een reëel gevaar, invasieve exoten zijn ook door dit soort onverantwoordelijk gedrag in het milieu terechtgekomen. Een onderzoek van studenten van de Vidente Hogeschool in Almere wees uit dat de wildplukcommunity eigenlijk helemaal niet met natuurbescherming bezig is. Mevrouw Onkruid wil niet dat we denken dat de natuur zwak is en dat we die kapotmaken, of dat we die arme natuur moeten beschermen! Maar wat is de doelstelling van Milieudefensie? We leven op te grote voet hier, en het moet duurzamer. Onverantwoordelijk gedrag van wildplukkers helpt daar niet bij.

Met vriendelijke groet,
Minouk van der Plas-Haarsma

Onder Vuur

Elk nummer spreken wij een organisatie die onderwerp is geweest van kritiek op hun groene gehalte. Wat is de andere kant van het verhaal?

Wakker Dier vs. Den Eelder

Ieder jaar kiest Wakker Dier het grootste Liegebeest. Wie liegt er het hardst over dierenwelzijn op hun verpakking? Een van de genomineerden was zuivelbedrijf Den Eelder. We spraken met Willem van der Schans, derde generatie melkveehouder van het familiebedrijf.

Hoe was het om genomineerd te zijn?

“Dat was echt even schrikken. Wij waren niet op de hoogte. Even moesten alle hens aan dek. Gelukkig viel het mee met negatieve reacties, maar onze klanten hingen natuurlijk ook aan de lijn. Ons verhaal is hetzelfde, wie er ook belt. Onze filosofie is dat we streven naar het beste voor mens en dier en dat menen we ook.”

Wakker Dier heeft kritiek dat jullie kalfjes bij de moeder weghalen.

“Dat doen we en daar zijn we transparant over. Kalfjes hebben de eerste 72 uur een grote overlijdenskans. Je ziet dat koeien dan weinig aandacht hebben voor het kalf en nog geen binding aangaan. Dan weghalen geeft de moeder minder stress en vergroot de overlevingskans van het kalf. Zelfs biologische melkveehouders doen dit. Van de 16 duizend melkveehouders zijn er maar 50 of 60 die hun kalveren bij de koe houden. Dus het kan wel. Maar dat vereist investeringen die niet kunnen worden terugverdiend, zoals dat met de weidemelkpremie bijvoorbeeld wel kan. Ik vind het daarom wel goed dat hier discussie over is.”

Maar u heeft ook geen weidemelklogo.

“Daarvoor moet ik garanderen dat koeien 120 dagen per jaar 6 uur per dag buitenkomen, en dat kan ik niet. Wij laten onze koeien zelf kiezen. Als het regent of warmer dan 17 graden is, blijven ze het liefst binnen. We hebben bomen langs de weiderand, maar dit is een beschermd landschap, de weides moeten openblijven. De koeien mogen ook zelf bepalen wanneer ze naar de melkrobot gaan. Maar dat zie je niet terug in een logo. Er bestaat geen dierenwelzijnslogo voor zuivel, zoals Beter Leven dat is voor vlees.”

Waarom onthoort u?

“In de jaren 50 hadden koeien allemaal hoorns. Toen stonden ze ook vastgeketend in de stal. Tegenwoordig hebben we

ligstallen waarin ze hun groepsgedrag kunnen vertonen. Dan kunnen ze elkaar beschadigen. Koeien laag in de rangorde raken vaak gewond. En het is ook gevaarlijker voor de melkveehouder zelf. Daarom onthoornen we, weer iets dat bijna de hele sector doet, netjes onder verdoving.”

Wordt u een megastal? U heeft een vergunning om te groeien tot duizend koeien.

“Dat we die hebben, wil niet zeggen dat we die gaan gebruiken. Die vergunning hebben we al zestien jaar. En we zitten al zestien jaar op zo’n vijfhonderd koeien. Groei moet passen binnen het totaalplaatje van je bedrijf en bij je hoeveelheid grond. Groter hoeft trouwens niet slechter te zijn. Je kan dan nog steeds goed voor je dieren zorgen. Ik zeg niet dat wij alles het allerbeste doen, maar ons streven is authentiek.”

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Den Eelder

Unilever is niet op aarde om winst te maken

André Nijhof heeft zijn hoop gevestigd op samenwerking tussen NGO's en het bedrijfsleven. Tekst **Carolien Ceton**

Schaarste, bevolkingsgroei, uitputting van natuurlijke hulpbronnen: het zijn allemaal symptomen van de manier waarop we het bedrijfsleven hebben ingericht. Om klimaatverandering het hoofd te bieden moeten verregaande maatregelen getroffen worden. Duurzaam ondernemen wordt daarbij pas een factor van belang als de persoonlijke motivatie van de ondernemer doorslaggevend is, zegt hoogleraar Sustainable Business en Stewardship André Nijhof. Dat is wat hij ‘stewardship’ noemt: duurzaamheid bovenaan je prioriteitenlijstje zetten en niet ondergeschikt maken aan andere bedrijfsdoelen. De praktijk wijst echter uit dat ondernemers pas duurzaam worden als ze een *business case* hebben. Dat wil zeggen: duurzaam kan alleen zolang het financieel voordeel oplevert. Het idee dat investeringen in duurzaamheid financieel lonend moeten zijn, viert al hoogtij sinds de jaren ’70. Ondertussen weten we allang dat die investeringen soms inderdaad *business cases* zijn, maar vaak genoeg ook niet. Hoezo denkt Nijhof dat het tij nog te keren is?

Met alleen business cases is er weinig hoop op verbetering. Maar de bedrijven die zich als echte ‘stewards’ opstellen, zijn veruit in de minderheid. Is er reden tot optimisme? “Ik schat dat vijf procent van de bedrijven niet volgens het *business case* model werkt, dat is inderdaad een kleine minderheid. Toch hebben zij wel degelijk van alles in beweging gezet. Duurzaamheid heeft de laatste decennia aan kracht gewonnen, en de koplopers zijn allemaal bedrijven die het anders aanpakken. Dat zijn bedrijven als Unilever, Interface en DSM, maar ook kleinere *social enterprises* zoals Tony Chocolonely. Het zit ‘m niet in de omvang van een bedrijf, maar in de overtuiging: wij zijn niet op aarde om winst te maken.”

Waarom is Unilever dan wel op aarde? “Laat ik een voorbeeld geven: Rondeel eieren. Het aanbod van verschillende soorten eieren in de supermarkt is enorm. In 2003 rommelde het in de sector: vogelgriep, stankoverlast, boeren die nauwelijks een behoorlijk inkomen konden verdienen. Het beleid was puur reactief, niemand had een visie hoe het anders kon. De toenmalige minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Veerman was het beu, hij wilde een initiatief om het ‘gouden ei’ te ontwikkelen. Verschillende partijen zijn om tafel gaan zitten: een verpakkingen-bedrijf, ambtenaren, milieuclubs, een stallenbouwer, enzovoort. Dat initiatief heeft ertoe geleid dat er nu Rondeel-eieren geproduceerd worden. De klant vroeg niet om een duurzaam ei, er was geen *business case*. Men vond gewoon dat we dit als maatschappij beter moesten kunnen. Nu is het Rondeleei het meest duurzame ei dat te koop is. Het heeft nog niet de hele markt veroverd, maar het is wel een groeier.”

Een succesverhaal van samenwerken-de partijen? “Deels. Het zijn vooral de koplopers die samenwerken met ngo’s. Bij Rondeel is het verpakkingenbedrijf op een gegeven moment uit het overleg gestapt, waardoor het concept veel beter is geworden. Dat bedrijf hield vast aan de traditionele manier. Alles zo efficiënt mogelijk inrichten, maar wel met een dubbel transport – van de boer naar de verpakkingenfabriek, naar de winkel. Toen dat van tafel was, kon het idee ontstaan om de verpakking op de boerderij zelf te doen. Beter voor het milieu, en je haalt ook nog eens een schakel uit de productieketen.”

Sommige deelnemers kunnen dus maar beter niet meedoen. “Iedereen die wil bijdragen aan duurzaamheid moet aan tafel zitten, dat helpt. Maar het idee dat je alle stakeholders tevre-

den moet houden, dat is geen optie. Je moet selectieve keuzes maken, in zee gaan met een ondernemer waarvan je weet dat hij de stekker er niet uittrekt zodra de winst even tegenzit. Elke directeur van elk bedrijf heeft de mogelijkheid om zo’n keuze te maken. De winst van de afgelopen tien jaar is dat elke sector inmiddels zijn eigen koplopers in duurzaamheid kent. Nu moeten we zorgen dat hun aanpak overslaat naar de grote groep.”

Het klimaatprobleem is iets anders dan een duurzaam ei. Dan heb je te maken met ketens die globaal produceren, en geen overheid die in kan grijpen. “Een politiek orgaan met de nodige bevoegdheden maakt het makkelijker, dat klopt. En dat heb je niet op mondiaal niveau. Toch moet je die invloed niet overdrijven. De waterkwaliteit in Nederland bijvoorbeeld is sterk verbeterd, maar dat is ondanks de overheid. Die drong in de jaren 90 vooral aan op zelfregulering. Verwacht niet dat de oplossing komt van overheden. En ook niet van de consument, die is in verwarring. Hij koopt een ei, een pak hagelslag, een pak waspoeder. Moet je daar allemaal verstand van hebben? De klant wordt overvraagd. Als we duurzame productie van hem af laten hangen, kunnen we nog heel lang wachten.”

Blijft over: bedrijven en NGO’s? “Ja. NGO’s als Milieudefensie hebben bewustwording gecreëerd, ook bij leiders in het bedrijfsleven. Ze hebben *good practices* gepromoot. En de bedrijven moet je niet als één groep zien. Je hebt leveranciers, producenten, retailers. Elke keten heeft zijn eigen dominante partijen. Bedrijven als Unilever zijn zeker onderdeel van het probleem, maar zij moeten ook onderdeel zijn van de oplossing. Als je duurzaamheid onderdeel wilt maken van de economie,

dan moet je beginnen bij individuen die vanuit hun persoon beseffen dat het anders moet. Daarom is het belangrijk om onderscheid te maken op basis van de intenties waarmee een bedrijf duurzaamheid oppakt. En dan zie je dat Unilever het een stuk beter doet dan Nestlé of Cargill. Naming en shaming heeft een functie: ik hoop dat NGO’s dat blijven doen bij bedrijven die dat verdienen. Maar zelfs bij Monsanto werken mensen die het als persoon graag anders zouden doen. Als daar duurzame initiatieven ontstaan, moet je die dus niet op voorhand neersabelen.”

En de energiesector? “Over vijf jaar spreken we op een heel andere manier over het klimaatprobleem, met name over elektriciteit. Dan is het van de zotte om dat nog steeds met fossiele brandstof op te wekken. Elke 2,5 jaar is de kostprijs van hernieuwbare energie gehalveerd. Een economie die op kolen gebaseerd is en alternatieve energiebronnen die zich met behulp van subsidie voortslepen; over vijf tot tien jaar is dat verleden tijd.”

Uiteindelijk toch een business case dus? “Natuurlijk, maar dat stadium hadden we nooit bereikt als sommige partijen niet veel eerder waren ingestapt op basis van een *commitment*. Denemarken heeft nu een hele goede positie qua windenergie, China op het gebied van zonne-energie. Voorlopig heeft het ze alleen maar handenvol geld gekost, maar door hun investeringen staan ze nu wel aan kop. Als zij hadden vastgehouden aan het idee dat investeringen in duurzaamheid zichzelf meteen terug moeten verdienen, waren ze er nooit aan begonnen.” □

Andre Nijhof is afgelopen juli aangesteld als hoogleraar Sustainable Business en Stewardship aan Nyenrode.

Voor/tegen

Laatst plaatste ik een tweet over gentech die op meerderde manieren gelezen kon worden. Toen bleek direct hoe belangrijk je positie in het gentechdebat gevonden wordt. Van mensen binnen de traditionele milieubeweging kreeg ik een lijst issues die ik hopelijk toch niet aan het bagatelliseren was. Daarbuiten verschoof het sentiment van ‘oh wat verrassend, je bent voor!’ naar ‘oh nee, je bent toch tegen’. Wat is nu waar? Geen idee. Want ik ben niet voor gentech. En ook niet tegen. Ik vind het niet echt de juiste vraag.

Waar het voor mij in ieder geval niet over gaat: dat je ziek kunt worden als je gentech eet. Dat is een bewezen onwetenschappelijk standpunt; iets dat we over klimaatverandering nooit zouden tolereren en waarvan ik vind dat je er hard tegen moet optreden. Als je zulke argumenten onweersproken laat, ondergraaft dat je positie als serieuze gesprekspartner. Maar het is lastig. Als je nadelen ziet, impliceert dat gelijk steun voor alle argumenten tegen; ook de rare. Hetzelfde geldt voor de optimisten: die zijn fan, blijkbaar inclusief goedpraterij van de meest vreselijke uitwassen. Kortom: elke nuance verdwijnt als het over gentech gaat.

Zonde. Tegelijk snap ik het wel. Het is lastig om neutraal te zijn ten opzichte van een techniek waarvan alleen toepassingen te vinden zijn die in dienst staan van de *bottom line* van een chemiebedrijf. Ben je voor of tegen drones? Ben je voor of tegen de 3D-printer? Ben je voor of tegen nanotechnologie? Het zijn nieuwe ontwikkelingen met wereldveranderend potentieel en alle risico’s van dien. De techniek *an sich* is het probleem niet, dat weet iedereen. Maar het maakt wel uit of je drone stropers moet opsporen, of wild. Het is de taak van de milieubeweging om op de risico’s te wijzen. Maar dat moet ze wel goed doen.

Waar blijft de eco-gentech, de patentrevolutie, de bio-hacker-voor-het-klimaat? Het lijkt me machtig interessant om te kijken hoe een anti-Monsantobeweging eruit zou zien die de techniek terugclaimt. Maar zo lang die er niet is, kan ik me voorstellen dat je als boer niet blij wordt van een gentechakker naast je land. Zoals je geen vertrouwen hebt in drones boven je natuurgebied als die dingen alleen door stropers worden bestuurd. Om het zwart-witdenken te doorbreken, willen we met ons coverartikel het debat aanzwengelen. Wat ik graag wil weten: bent u nu voor of tegen? Of vindt u dit niet de juiste vraag?

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

“Het zit ‘m niet in de omvang van een bedrijf, maar in de overtuiging”

NEDERLAND

Petten en Borssele op zwart zaad

In september werd de Tweede Kamer nog gerustgesteld over de financiële situatie van NRG, het bedrijf dat de kernreactors in Petten in gebruik heeft. Maar nu heeft NRG geen geld voor de afvoer van 1600 vaten kernaafval. De vaten moeten naar de centrale opslag (COVRA) in Zeeland. Een aantal vaten waarin pvc zit, zijn aangetast door een chemische reactie van de radioactiviteit met het pvc. Dat erkent NRG na vragen van de NOS. Minister Kamp springt bij met een extra subsidie van 40 miljoen euro. In Petten worden medische isotopen gemaakt voor de diagnose van kanker. Een kernreactor is voor deze productie overigens

niet noodzakelijk. “De isotopen kunnen ook met versnellers geproduceerd worden. Dan heb je geen kernreactor nodig, en zit je niet met de risico’s van kernsplijting en kernafval,” zegt Dirk Bannink van onderzoeksbureau Laka. Ook Borssele is aan de bedelstaf. In 2015 maakte energiebedrijf Delta 40 miljoen euro verlies op de kerncentrale. Naast honderden miljoenen euro’s die voor de veiligheid moeten worden geïnvesteerd is nog eens 200 miljoen euro nodig om de kerncentrale door de huidige ‘moeilijke markt’ heen te helpen. Delta gaat hiervoor met de pet rond bij de aandeelhouders en in Den Haag.

KROATIË

Omstreden golfresort voorlopig van de baan

Na jarenlang campagnevoeren is de pittoreske Srdberg, met uitzicht over Dubrovnik, voorlopig gered. De rechtbank vernietigde de milieuvergunning voor de aanleg van een golfresort op de berg, omdat in de vergunning alleen gekeken werd naar de aanleg van de golfbaan. Het resort moet echter ook een accommodatie voor 20 duizend personen omvatten. Friends of the Earth Kroatië gaat nu de resterende vergunningen aanvechten. “Dit is het begin van het einde van de ‘appartementisering’ van de berghelling. Eén voor één verdwijnen de vergunningen in de prullenbak”, zegt Enes Ćerimagić van de Kroatische zusterorganisatie van Milieudefensie. Bij een lokaal referendum stemde 84 procent tegen de ontwikkeling van het project.

Nederland: Essentakziekte in opmars, 80 procent van de essen in de gemeente Utrecht vertoont eerste tekenen van fatale schimmelziekte +++ Softwarebedrijf Niantic haalt Pokémon Go uit kwetsbaar duingebied na rechtsgang **Gemeente Den Haag** +++ Via de nieuwe crowdfundingwebsite **‘The Crowd Versus’** wordt geld ingezameld om multinationals vanwege milieuschade voor de rechter te slepen +++ **Overijssel** daagt NAM voor de rechter om einde te maken aan de injectie van afvalwater oliewinning in lege gasvelden +++ **Frankrijk:** Initiatiefwet van de Groenen om wegwerpbestek en -servies te verbieden aangenomen, plasticlobby wil juridische tegenactie van de EU +++ **Parijs** maakt in historisch besluit ruim drie kilometer van de noordoever van de Seine autovrij vanwege luchtvervuiling in de stad +++

VERENIGD KONINKRIJK

Omstreden plan kolendagbouw nader onderzocht

In de regio Northumberland, ten noorden van Newcastle, worden plannen voor een nieuw mijnbouwproject opnieuw onderzocht. De Highthorne dagbouwmijn, vlakbij de baai van Druridge, zou drie miljoen ton steenkool, zandsteen en klei moeten opleveren. Maar nu wordt opnieuw bekeken of de plannen niet strijdig zijn met beleid voor fossiele brandstoffen en landschapsontwikkeling. Volgens Friends of the Earth zou de nieuwe mijn veel schade opleveren. “Hopelijk betekent dit nieuwe onderzoek dat ministers inzien dat het opgraven van nog meer steenkool totaal tegenstrijdig is met het Klimaatakkoord van Parijs”, zegt Guy Shrubsole van FOE tegen BBC England. “De regels voor dit soort projecten moeten veranderd worden, fossiele brandstoffen moeten we in de grond laten zitten.” Een online petitie tegen de kolenmijn werd al door 14 duizend mensen ondertekend.

RUSLAND

Milieuactivisten in elkaar geslagen

Vrijwilligers die in het zuiden van Rusland hielpen met het blussen van bosbranden zijn ‘s nachts in hun kamp aangevallen door gemaskerde mannen. Enkele slachtoffers werden in het ziekenhuis behandeld voor een gebroken neus en gebroken ribben. De aanvallers waren gewapend met geweren, messen en flitsgranaten. Ook tenten en auto’s moesten het ontgelden. Sinds de Russische overheid zwaar heeft bezuinigd op blusbrigades voor de bossen, reizen er jaarlijks vrijwilligers af om te helpen bij het blussen, onder andere via Greenpeace. De avond voor de aanval werd het kamp van de blussers al omsingeld door een ultranationalistische groepering. Die leek de Greenpeace vrijwilligers te beschuldigen van spionage voor het buitenland. “Ze zeiden: ‘Als jullie hier in de ochtend nog niet weg zijn, vindt niemand je ooit terug. Rot maar op naar jullie Amerika’”, vertelde de coördinator van de vrijwillige brandweerlieden aan persbureau AP.

Foto: WWF-Canon / John E NEWBY

Schubdieren beter beschermd

Acht soorten pangolins mogen voortaan niet meer verhandeld worden. Deze Afrikaanse en Aziatische schubdieren vallen voortaan onder bescherming van het CITES verdrag. De pangolins worden gestroopt om hun vlees. De schubben worden gebruikt in de traditionele Aziatische geneeskunde. Ginette Hemley van WNF is blij dat regeringen hebben besloten om de handel in deze bijzondere dieren helemaal te verbieden. Ze waarschuwt wel dat de strijd nog niet is gestreden: “Het komt nu aan op strenge handhaving. Illegale handel in vlees en schubben zal blijven bestaan als de vraag niet stopt. We zullen de anti-stroperijmaatregelen dus verder moeten opvoeren en er tegelijkertijd voor zorgen dat de vraag vanuit Vietnam en China naar deze producten afneemt. Pas dan is het schubdier veilig.”

NEDERLAND

Schiphol

Luchthaven Schiphol denkt volgend jaar al de maximaal 500 duizend vliegbewegingen te maken die voor 2020 als groeimaximum zijn afgesproken. En hoewel het aantal nachtvluchten verminderd zou worden, is daarvan in de nieuwe gebruiksprognose geen sprake. De vertegenwoordiging van omwonenden stemt daarom in de Omgevingsraad (ORS) niet in met de plannen van de luchthaven voor 2017. Niet alleen op Schiphol groeit het internationale luchtverkeer. Internationale afspraken om de uitstoot van broeikasgassen door de luchtvaart omlaag te krijgen, laten op zich wachten. Reden voor klimaatactivisten om op 1 oktober een grote *die-in* op Heathrow te houden. Daarmee verbeeldden zij de duizenden slachtoffers die klimaatverandering jaarlijks eist. Ook bij het vliegveld van Wenen, waar een derde landingsbaan wordt gepland, werd betoogd tegen de uitbreiding van luchthavens. Het motto van de acties: #StayGrounded, ofwel: blijf aan de grond. Met je voeten op de aarde. Eindelijk maakte op 6 oktober de luchtvaart, als eerste sector, toch internationale afspraken om vanaf 2020 de groei van CO₂-uitstoot te compenseren.

WERELD

Internationaal Strafhof: ook milieumisdaden

Bij de beoordeling van misdaden zal het Internationaal Strafhof voortaan extra aandacht besteden aan landroof, de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen en milieuvernietiging. Dat maakte de VN rechtbank in Den Haag in september bekend. “Landroof wordt hierdoor niet vanzelf een misdaad, maar massale gedwongen ontruiming ten gevolge van landroof kunnen als een misdaad tegen de menselijkheid berecht gaan worden,” legt een advocaat van Global Diligence uit in *The Guardian*. Het Strafhof probeert hiermee wellicht het

imago wat op te poetsen, denkt professor Wouters van de Katholieke Universiteit Leuven. "Het Strafhof is al vaak bekritiseerd een personificatie te zijn van ‘westerse’ gerechtigheid, zelfs van een soort neo-imperialisme naar Afrika toe,” licht hij toe in *De Morgen*. “Het focussen op milieumisdrijven zou mogelijk ook tot vervolging van westerse verantwoordelijken kunnen leiden. Daar staat tegenover dat zulke zaken zeer goed zullen moeten worden aangepakt, willen ze niet met een sisser aflopen."

NEDERLAND

Fossiele sponsoring Van Gogh museum ‘waanzinnig’

Met een kunstzinnige interventie protesteerde Fossil Free Culture Nederland in september tegen de samenwerking tussen het Van Gogh museum en oliegigant Shell. Onder de noemer ‘De waanzin voorbij’ en ogenschijnlijk gekleed als psychiatrische patiënten uit de tijd van Vincent Van Gogh, betraden de activisten de centrale hal van het museum. Eén van hen zat aan een infuus van aardolie, een ander hilde petroleumtranen. Met het ‘Partners in Science’ programma helpt het Van Gogh Museum Shell bij het creëren van de illusie dat Shell een positieve bijdrage levert aan de maatschappij, stellen de actievoerders. “Als kunstenaars willen wij niet dat ons beroep wordt misbruikt als onderdeel van een PR-campagne voor één van de meest vervuilende bedrijven ter wereld.”

Verenigd Koninkrijk: Gemeentelijk pensioenfonds Waltham Forest wordt het eerste dat volledig fossilvrij gaat +++ **Wereld:** Uit geheime documenten over onderhandelingen voor vrijhandelsverdrag TiSA blijkt dat het Klimaatakkoord van Parijs met TiSA in de prullenbak verdwijnt, concludeert Greenpeace +++ **Palestina:** Israëliisch waterbedrijf Mekorot heeft afgelopen zomer de toch al zeer schaarse watertoevoer naar de bezette Palestijnse Westelijke Jordaanoever nog verder teruggedraaid, concludeert Israëlische mensenrechtenorganisatie B’tselem +++ **Kameroen:** Permacultuur-ecodorp gaat 4000 medicinale gewassen en fruitbomen herplanten +++ **Ecuador, Costa Rica** en **Colombia** gaan het onderwaterleven beter beschermen met een nieuw zeereservaat, dat bestaat uit de Cocoseilanden, de Malpelo en de Galápagos archipel +++

Kort | **Van onze website**

Down to Earth publiceert nog veel meer dan je misschien denkt. Onze website staat vol stukken die niet in het magazine verschijnen. Hier lichten we er een paar uit. Vind veel meer op **downtoearthmagazine.nl**. **Klik!**

Nieuws

100 x duurzaam, 3 x vies

Door: Carolien Ceton | Lengte: 500 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/100-x-duurzaam-3-x-vies
Op 10 oktober werd de uitkomst van de Duurzame 100 van dagblad *Trouw* bekendgemaakt in het Amsterdamse Pakhuis De Zwijger. Wie staat er dit jaar op nummer één? Maar minstens zo interessant: wie is de grootste vervuiler van het land? *Down to earth* vroeg auteur van *De verborgen impact* Babette Porcelijn (#98), duurzame bouwvrouw Suze Gehem (#78) en Milieudefensie campagneleider Energie Ike Teuling (#45) wie er op hun persoonlijke ‘vieze top-3’ staan.

Column

Tijdrekken: hoe de Sint Pietersberg langzaam verdwijnt

Door: Phon van den Biesen | Lengte: 660 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/tijdrekken
Van de mergel van de Sint Pietersberg wordt cement gemaakt, zonder vergunning. Dat is illegaal, vinden de protesterende omwonenden. De benodigde besluitvorming wordt al jarenlang effectief vertraagd – door bedrijf én provincie tezamen. Advocaat Phon van den Biesen over het juridisch getouwtrek om de berg.

Wil Europa nou wél of géén gentech?

Door: Hans Wetzels | Lengte: 2050 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/gentech-gmo-eu-optout
De Europese besluitvorming over toelating van gentechgewassen zit al geruime tijd muurvast. Toch mogen nu in één klap zeventien nieuwe gentechgewassen geïmporteerd worden. Er is een ‘opt-out’ mogelijkheid voor lidstaten die tegen zijn, maar opvallend genoeg is daar niemand blij mee – zelfs de Groene Europarlementariër Bart Staes niet. “Dit is geen democratisering van de wetgeving, dit is het breken van verzet tegen ggo’s.”

Verslag

Dark Mountain Base Camp

Door: Annemarie Opmeer | Lengte: 1350 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/dark-mountain-base-camp-onverwacht-positief

Hoe gezellig is een festival van mensen die denken dat de ecologische crisis onafwendbaar is? Een weekend op Dark Mountain Base Camp leert dat het toelaten van die donkere kant een vruchtbare voedingsbodem is voor kunst en connecties.

Nieuws

Cultuur moet fossielvrij zijn

Door: Carolien Ceton | Lengte: 300 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/de-waanzin-voorbij
Fossil Free Culture komt in actie! Op vrijdag 16 september gaf het artiesten-activistencollectief zijn eigen draai aan de tentoonstelling van het Van Gogh Museum: ‘De waanzin nabij. Van Gogh en zijn ziekte’. Wat het museum zelf mankeert? Een fossiele vergiftiging die zo ernstig is, dat het museum een samenwerkingsverband is aangegaan met Shell: het ‘Partners in Science’-programma.

Hoe ‘rechts’ is Eurosceptis?

Door: Annemarie Opmeer | Lengte: 460 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/hoerechtsis-kritiek-europese-unie-eurosceptis
Als je kritisch bent over de Europese Unie, word je weggezet als iemand die luistert naar diens onderbuik. Maar waarom eigenlijk? Er zijn toch prima redenen om de EU niet geweldig te vinden?

Maar dit is geen fictie. Project Iceworm is onderdeel van de Koude Oorlog, dat ijzige conflict dat een halve eeuw de zenuwen van mensen over de hele wereld gespannen hield. De basis was, dacht men, voor eeuwig in het ijs verdwenen, inclusief al het gevaarlijke afval. Maar dat gaat dankzij klimaatverandering veranderen.

Project Iceworm

Door: Manuel Beterams | Lengte: 1100 woorden
Url: downtoearthmagazine.nl/project-iceworm

Alleen de naam al: Project Iceworm. De VS bouwde een geheime basis onder het Groenlandse ijs, inclusief de allereerste mobiele kernreactor ooit. Beter dan James Bond.

... met Duurzame 100 nummer 101

“Rekur...”
“Dag, Vincent Bijlo. Spreek ik met Kathelijne Konijn?”
“Ja, dat is mijn persoontje ja.”
“Hoe is het met u?”
“O, supergoed, ja best wel OK eigenlijk.”
“Was u teleurgesteld?”
“Nee, Rekur is een jonge recycle-startup, we zitten nog in de developmentfase.”
“Maar, mevrouw Konijn, ik heb u ontmoet tijdens de finale van de Trouw Duurzame 100, toen heeft u een bierglas op de grond gesmeten en ‘groene kutjury’ geroepen.”
“Ja, ik kan een heel impulsief meisje zijn, haha.”
“U wilde de juryvoorzitter aanvliegen. Het was dat er drie boswachters en een schillenboer tussensprongen, anders waren er vreselijke dingen gebeurd.”
“Hoe zou u het vinden, meneer Bijlo, als u op nummer 101 van de Duurzame 100 zou eindigen? Als ik dan zie wat er wel in die 100 staat. Nou ja, ik kan het nu wel *handlen* maar ik was toen *pissed* ja.”
“Wat is het concept van Rekur eigenlijk?”
“Wij zijn de kurkcollectors. We zamelen kurken van wijnflessen in, althans dat is onze *core business*. Kurken zijn de ambassadeurs van een betere wereld. De kurken worden duurzaam gewassen, met regenwater dat we betrekken van een autowasstraat. Daarna worden ze gedroogd met restwind van een windturbinepark, en dan worden de kurken duurzaam gemalen met taakstrafspierkracht van Halt-jongeren.”
“Oei, dat laatste gaat enigszins boven mijn *sustainable* pet.”
“Ja, helder. Jongeren die met Bureau Halt in aanraking zijn gekomen, omdat ze hebben gespijbeld of plannen hadden om hun studie in het Kalifaat voort te zetten, die jongeren bieden wij de mogelijkheid hun taakstraf te verduurzamen. Zij malen de kurken, in oude Zuid-Spaanse kurkmolens, geheel ambachtelijk. Dat dient als grondstof voor de aanleg van onder andere fietspaden. Maar ons product is ook te gebruiken als vervanging voor de korrels van oude autobanden, die op kunstgras worden gestrooid.”
“Een prachtig concept, maar waarom dan die lage klassering?”
“Niet groen genoeg, zei die k-jury, o, excuus, daar ga ik weer. Omdat we ook kurken inzamelen van niet-biologisch geproduceerde wijn. En niet toekomstbestendig, omdat steeds meer kurken worden vervangen door schroefdoppen.”
“Ah, nu begrijp ik uw woede beter, toen, op de duurzame avond. U was dronken.”
“Ja, wat moet ik anders!”
“U bent zichzelf gaan bedruipen door het op een zuipen te zetten, ja, dan komen er tenminste kurken binnen. Proost!”
Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Je moet spaarzaam met je spullen omgaan, kreeg Lawrence Cheuk (25) van huis uit mee. Hij denkt dat daar de basis is gelegd voor zijn latere betrokkenheid bij milieu en duurzaamheid. Cheuks ouders kwamen in de jaren tachtig vanuit Hongkong naar Nederland, op zoek naar een beter leven. Hier werkten ze in restaurants van familieleden. Aanvankelijk leek hij in de voetsporen van zijn ouders te treden, via zijn koksopleiding. “Maar ik kwam erachter dat ik het niet veertig tot vijftig jaar vol zou houden in de horeca, met zulke lange werkdagen en -weken.” Vandaar dat hij na zijn MBO-diploma HBO-bestuurskunde ging studeren. Op dit moment loopt hij stage bij de gemeente Amsterdam. Hij doet er onderzoek naar buurthuizen en in hoeverre zij hun eigen inkomstenbronnen zouden kunnen aanboren. Met uitzondering van een minor ‘Duurzaamheid en leiderschap’ houdt hij zich binnen zijn studie niet met milieu bezig. Als voorzitter van Jongeren Milieu Actief (JMA, de jongerenorganisatie van Milieudefensie), dat

dit jaar 25 jaar bestaat, doet hij dat des te meer. Twee jaar geleden kwam hij, via een oproep voor nieuwe bestuursleden, bij de organisatie terecht. Als voorzitter doet hij regelmatig van zich spreken, onder andere via columns op online platform OneWorld. Zoals zijn niet-helemaal-serieus-bedoelde pleidooi voor het rantsoeneren van de vleesconsumptie (iedereen maximaal 42 kilo per jaar) en zijn zeer serieus bedoelde pleidooi voor meer diversiteit binnen de milieubeweging. Cheuk vindt de Nederlandse klimaatbeweging te elitair; er lopen teveel witte, hoogopgeleide mannen rond. Dat laatste kwam hem op een honende reactie van milieumastodont Wouter van Dieren te staan: ‘Flauwekul, onzin, ik heb er niks mee.’ Maar JMA gaat ook, inclusief voorzitter, de straat op om haar mening kenbaar te maken. Zo renden vorig jaar zomer honderd jongeren in hun onderbroek door het centrum van Amsterdam. Grappig, maar ook een tikje gênant, vertelt Cheuk. “Die Underwear run deden we gelukkig met z’n allen, dan is het toch een stuk minder raar. We renden vier kilometer lang in ondergoed van biolo-

gische katoen door de stad om aandacht te vragen voor de onnodige verspilling van water in de katoenindustrie en te laten zien dat er een milieuvriendelijk alternatief is. Het trok wel de aandacht en dat was natuurlijk precies de bedoeling.”

Je vindt dat de Nederlandse milieubeweging te elitair is: hoogopgeleide witte mannen zijn er dominant. Is dat echt een probleem?

“Ik kom als voorzitter van JMA regelmatig op klimaatbijeenkomsten en dan zie ik dat het er bar slecht voor staat met de diversiteit. Ik ben vaak de enige die op het VMBO en MBO heeft gezeten en een van de weinigen met een kleurtje. Dat is niet goed, want we hebben iedereen nodig. Als grote groepen mensen zich niet met ons als milieubeweging kunnen identificeren, lukt het ook niet om ze te betrekken. Het gaat ten koste van de geloofwaardigheid en de impact van de milieubeweging. Als je een brede beweging bent, heb je meer legitimiteit, ook richting de politiek. Maar ook als je mensen aanspreekt op hun gedrag, →

“We hebben iedereen nodig”

Te wit, te hoogopgeleid, te elitair, te mannelijk: dat vindt Lawrence Cheuk van de Nederlandse milieubeweging. Tegelijkertijd wil deze voorzitter van Jongeren Milieu Actief anti-immigratie sentimenten serieus nemen. En vlees moet op de bon. Tekst **Michiel Bussink** Beeld **Dinand van der Wal**

→ bijvoorbeeld vlees eten. Zoiets wordt geloofwaardiger voor mensen met een andere culturele achtergrond, als ook de boodschapper cultureel divers is. Anders is het toch vooral de witte man die iets wil opleggen.”

Hoe verklaar je dat de milieubeweging zo wit is?

“Ik maak een verschil tussen de duurzaamheidsbeweging en de milieubeweging. De eerste is gericht op innovatie, zoals elektrische auto’s; dat is een elitaire beweging, en daardoor nogal wit. De milieubeweging wijst erop dat dat niet genoeg is: met onbeperkt elektrisch rijden heb je nog steeds een grondstoffenprobleem en daarvoor is een systeemverandering nodig. Die beweging heeft een hippie-imago, wat doorgaans ook meer witte mensen aantrekt. De overeenkomst tussen beide is dat ze toch onder een bubbel zitten, waar het moeilijk is om binnen te komen. Mensen uit de lagere sociale klassen hebben vaak andere dingen aan hun hoofd, je kunt niet verwachten dat ze het milieu er ook nog bij doen. Al zijn er genoeg milieuproblemen die juist de armsten raken. In achterstandswijken is de kwaliteit van de lucht vaak het slechtst, evenals de toegang tot gezond voedsel. Tegelijkertijd gaan subsidies voor zonnepanelen vooral naar hogere inkomens. De mensen die naast de raffinaderij op Curaçao wonen en de meeste overlast ervaren, zijn zwart. Witte mensen zouden al lang zijn vertrokken.”

Wouter van Dieren vindt jouw constatering dat de milieubeweging niet divers genoeg is flauwekul. In een interview op OneWorld zei hij: ‘Cheuk zegt in feite: er moet meer diversiteit zijn, dus we moeten zwarte en Joodse en Syrische en transgender energiebedrijven hebben. Ik heb er niks mee. Diversiteit zit in de genen van de milieubeweging.’

“Daar moet ik om lachen en huilen tegelijk. Lachen omdat hij ridiculiseert en blijkbaar mijn punt niet snapt. Het gaat erom dat je verschillende typen mensen meeneemt, dat die zich vertegenwoordigd weten, dat hun stem wordt gehoord. Omdat je anders een tunnelvisie ontwikkelt. Ik moet erom huilen omdat hij toch een icoon van de milieubeweging is, een van de oprichters van

Milieudefensie. Maar hij ziet blijkbaar niet in dat klimaatverandering meer dimensies heeft en dat je het niet kunt oplossen als je die dimensies er niet bij betreft. Hij leeft niet in 2016, maar in 1960. Ik was graag de discussie met hem aangegaan. Ik heb aangeboden naar Springtij te komen, het duurzaamheidsfestival op Terschelling dat Wouter van Dieren jaarlijks organiseert. Hij vraagt daar trouwens een enorme toegangsprijs voor. Dat vind ik jammer, een voorbeeld van wat ik met ‘elitair’ bedoel. Maar ik heb mijn hand uitgestoken. Ik heb geen reactie gekregen op dat aanbod: jammer.”

Wat heb je zelf gedaan om JMA diverser en kleurrijker te maken?

“Om te beginnen het onderwerp bespreekbaar maken. Daarom hebben we daar samen met duurzame jongerenorganisatie Fawaka Nederland een debat over georganiseerd, zodat het een issue wordt. Maar je moet niet alleen praten, je moet ook doen. Bijvoorbeeld door binnen je organisatie een diversiteitsbeleid te voeren. Dat betekent dat als we bij JMA een vacature hebben, we er expliciet bijzetten dat we ons bewust zijn van problemen als racisme en ongelijkheid. Als kandidaten daar ook last van hebben, moedigen we ze aan om te solliciteren. Daarnaast proberen we vacatures zo divers mogelijk te verspreiden, ook richting minderhedengroepen. Maar het is een moeilijk onderwerp: je verandert het niet van het ene op het andere moment.”

Milieudefensie pleit al jaren voor een vleestaks. Een belasting op vlees was ook onderdeel van het Burgerinitiatief Stop Fout vlees, dat indertijd in de Tweede Kamer werd behandeld. Maar jij hebt je kritisch uitgelaten over een vleestaks.

“Omdat het geen oplossing is. Uit onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving blijkt dat een vleestaks tot vijf procent minder vleesconsumptie leidt. Het raakt de mensen met de minste koopkracht. Je kunt het alleen doen als onderdeel van een pakket, waarbij dan bijvoorbeeld ook de btw op groenten omlaag gaat. Je kunt ook niet zomaar alle kolencentrales dicht doen, zonder te kijken naar de gevolgen voor de werknemers en de toeleverende bedrijven. Daar

Biografie

Lawrence Cheuk, 25

2002-2006 VMBO-K

2006-2008 MBO Koken

2010-2012 Fotovakschool; Freelance

fotograaf

2011-2012 Penningmeester JOB

2012- Avans Hogeschool, Den Bosch, Bachelor Business and Public Administration

2014-2016 Voorzitter JMA

moet je ook iets voor verzinnen, een sociaal vangnet inrichten of zorgen dat ze niet op straat komen te staan. De belangen van iedereen moeten worden meegewogen.”

Je vindt dus dat de laagste inkomensgroepen in Nederland recht hebben op hun stukje vlees? Is dat niet een beetje gênant in het licht van de problemen die de vleesketen met zich meebrengt? Nog afgezien van het feit dat het voor iedereen, inclusief lagere inkomensgroepen, gezonder is om minder vlees te eten.

“Vlees is voor veel mensen een stukje plezier geworden. Het is dan niet eerlijk als de mensen met meer koopkracht zich dat wél kunnen blijven veroorloven en de mensen met het minste inkomen niet. Om de discussie aan te zwengelen heb ik vervolgens voorgesteld om een vleesrantsoen in te voeren: geef iedereen vleesbonnen, goed voor 42 kilo vlees per jaar. Nog altijd meer dan het maximum van 26 kilo dat het Voedingscentrum voorschrijft, maar het is een begin. Jaarlijks zouden we het aantal vleesbonnen kunnen verlagen, totdat we geen vlees meer consumeren. Er zitten natuurlijk heel veel haken en ogen aan dit idee, zoals de zwarte markt die zou gaan ontstaan, mensen die hun vlees in Duitsland en België gaan halen. Dit was dan ook niet helemaal serieus bedoeld, maar het laat mensen er wel over nadenken. Want zoals het nu gaat, kan het niet langer doorgaan.”

Je bent een begripvol iemand. Je vindt bijvoorbeeld dat de milieubeweging ook mensen met een anti-immigratie-standpunt moet proberen te bereiken. Wat schieten we daarmee op?

“We moeten uitleggen wat de oorzaken van immigratie zijn. Een groot deel van de immigratie, zoals de vluchtelingenstromen uit Syrië, wordt nu al mede veroorzaakt door klimaatverandering. Dus als we de problemen oplossen, hoeven mensen niet te vluch-

“Ik ben vaak de enige die op het VMBO en MBO heeft gezeten”

ten. En hoeven mensen hier niet bang te zijn dat hun eigen samenleving onder druk komt te staan.”

Dat verhaal wordt wel degelijk verteld, maar er is een groep die daar domweg niet in geïnteresseerd is. Jij wilt een dialoog, maar zij misschien niet: is je verhaal niet aan dovemansoren gericht?

“Toch vind ik dat je het moet blijven proberen. Duurzaamheid is iets voor de hele samenleving.”

Maar zelfs als een groot deel van de samenleving wil verduurzamen, wil nog niet zeggen dat het ook gebeurt. Is de

tegenstand van gevestigde belangen niet te groot?

“Daar heb je gelijk in. Zelfs onder VVD-stemmers bestaat brede steun voor een strengere klimaatbeleid, strenger dan het huidige kabinetsbeleid. Maar het loopt vast op bedrijven als Shell en Exxon, die verandering tegenhouden. Ze hebben veel invloed, als JMA merken we dat bijvoorbeeld in het onderwijs. Onlangs had je op het Malieveld Generation Discover, een gratis festival georganiseerd door Shell, gevolgd door gastlessen op scholen. Zogenaamd bedoeld om aandacht voor wetenschap en techniek aan te wakkeren, maar ondertussen ook om een achterhaalde vorm van fossiele energie-

winning te promoten. Indoctrinatie dus. Het hoort bij de rol van de milieubeweging om zulke zaken aan de kaak te stellen. In Groningen merk je dat burgers zich steeds meer realiseren dat achter de NAM niet alleen de staat zit, maar vooral ook Shell en Exxon. Er ontstaat steeds meer maatschappelijke druk om om te schakelen. Binnenkort richten we samen met andere clubs de Jonge Klimaatbeweging op. Jongeren hebben niet de toekomst, maar het heden! Samen kunnen we het verschil maken.”

Als voorzitter ben je bezig met de toekomst van JMA als jongerenorganisatie. Gaat er veel veranderen?

“We worden nog meer onderdeel van de organisatie van Milieudefensie. Maar naar buiten toe blijven we nog steeds de jongerenorganisatie van Milieudefensie, met een eigen bestuur. Inhoudelijk zijn er niet zoveel verschillen met Milieudefensie. In sommige opzichten is JMA denk ik wat idealistischer. Milieudefensie maakt zich bijvoorbeeld sterk voor biologische melk. Wij zien dat als eerste stap richting veganistische voeding. Binnen JMA zijn we daar vóór omdat we minder dierlijke eiwitten moeten eten, waaronder ook zuivel. Dat wil niet zeggen dat iedereen binnen JMA veganistisch eet, er zijn ook wel vegetariërs. En er zijn vast leden die af en toe biologisch vlees eten. Het is niet zo dat we hen de deur wijzen. Ik ben in ieder geval ontzettend trots op m’n bestuur en de leden dat ze dit moeilijke traject aan wilden gaan. We hebben kritisch naar onszelf gekeken en schromen niet om onszelf te verbeteren.”

Binnenkort zit je termijn als voorzitter van JMA er op. Hoe zie je de toekomst voor jezelf?

“Ik ga eerst afstuderen en dan ben ik beleidsmedewerker. Dan zou ik best bij een milieuorganisatie willen werken, maar ook wel bijvoorbeeld bij Amnesty International.”

Niet bij Shell?

“Haha, nee, tenzij er in mijn contract zwart op wit komt te staan dat ze volledig overschakelen naar een fossielvrij bedrijf.” □

Half september organiseerde Schiphol een ‘superburendag’ om haar honderdjarig bestaan te vieren. Er kwamen 10 duizend mensen op af. Zij hadden een leuk dagje uit met hier en daar een ongemakkelijk randje. Tekst **Janneke Juffermans** Beeld **Marten van Dijk**

“Iedereen is superbuur van Schiphol”

“We zeiden het al tegen elkaar, dit wordt een gelikt programma,” vertelt Rob Salomons. Hij is samen met zijn vriendin Jennifer Craenen op de superburendag van Schiphol afgekomen. Na een filmpje over de geschiedenis van Schiphol staan Salomons en Craenen bij de koffie, thee, verschillende sappen en lekkere gebakjes. Craenen: “Ook de haven in onze woonplaats Hellevoetsluis organiseert burendagen. Vanwege de olieraffinaderij. Trouwens, ook Shell doet het. Bedrijven die overlast veroorzaken en het milieu belasten doen dat allemaal.”

Schiphol heeft elk jaar een burendag, maar nu de luchthaven honderd jaar bestaat, wordt er extra veel uit de kast getrokken. In twee dagen lopen 10 duizend ‘superburen’ door twee grote hallen met allerlei standjes die het enthousiasme voor Schiphol moeten vergroten. De burens komen niet alleen uit ‘de buurt’, maar ook uit de rest van het land. Bewoners in de omgeving zijn wel direct benaderd. “Eigenlijk is iedere Nederlander buur van Schiphol,” zegt Salomons. “Veel Nederlan-

ders hebben er een warm gevoel bij.” Salomons heeft dit warme gevoel zelf ook. Hij volgt de luchthaven al jaren. Het gelikte programma vindt hij dan ook niet zo erg. “Gezien de concurrentie móet Schiphol wel uitbreiden en innoveren.” “Zolang ze het maar op een milieuvriendelijke manier doen”, zegt Craenen glimlachend.

Letale middelen
Als de koffie en het gebak op zijn, volgt de eerste hal. Er staan sneeuwblazers, die de

landingsbanen sneeuwvrij houden. Kinderen klimmen erin. Iets verderop kun je foto’s van jezelf als piloot of op een eiland laten maken door TUI reizen, en weer iets verder is een filmpje te zien over alle beroemdheden die via Schiphol hebben gereisd. Zoals Obama. Bij een volgend scherm zien mensen zichzelf in het beeldscherm turen, terwijl naast hun hoofd een staafdiagram wordt afgebeeld over hun gemoedstoestand. Voor 50 procent tevreden, voor 30 procent geïrri-

Met de klok mee: Beleef de reis van een koffer door de bagage-afhandeling met een virtual reality-bril. Corendon verloot gratis vakanties onder bezoekers die goed kunnen mikken. Het analysescherm toont de superburen hun gemoedstoestand.

teerd en voor 5 procent angstig staat er bijvoorbeeld bij het hoofd van de verslaggever. “Leuk hè?” zegt een medewerker. “Hiermee kunnen we onze service verbeteren. Als veel mensen in een ruimte niet blij zijn, weten wij dat we iets aan die ruimte moeten doen.” Maar weten die mensen dan ook dat hun

gezichtsuitdrukking op dat moment geanalyseerd wordt? “Dat kan toch altijd, dat iemand je bestudeert terwijl je dat niet weet? We hebben bordjes met de mededeling dat er cameratoezicht is.” Iets verderop staan mensen zich bij de stand van de douane te vergapen aan slangenleren

hakken, een olifantslagtand en zelfs opgezette apen. Een kind probeert een slagtang op te tillen en kijkt vol ontzag naar de deftige dame van de douane. “Zwaar hè?”, zegt de dame opgewekt. Bijna aan het einde van de eerste hal staat de milieustand. Een meisje van Hogeschool In Holland legt enthousiast uit dat de grond direct naast de luchthaven uiteraard niet geschikt is voor het verbouwen van voedsel. Maar er kan wel vlas worden verbouwd waarvan lijnolie geperst wordt. Die olie dient als grondstof voor verf die op Schiphol wordt gebruikt. Ook worden er grassen verbouwd met veel voordelen: ze zijn ongeschikt voor vogels om in te nestelen en je kunt ze gebruiken voor een materiaal waarvan speciale zitbanken worden gemaakt. Bovendien nemen ze een deel van de kool-dioxide op die door de vliegtuigen wordt uitgestoten. Hoe groot dat deel is, weet het →

→ meisje niet. Buiten vertelt een vriendelijke vrouwenstem via een luidspreker hoe het *clear flight solutions team* ‘de natuur steeds een stapje voor is’. De belangrijkste taak van dit team is vogels verjagen. Dat doen ze met harde knallen, angstschreeuwen of geluiden van roofvogels. Soms worden er ook ‘letale middelen’ ingezet, vertelt een medewerker van het team. “Omdat vogels nu eenmaal snel wennen aan de andere middelen.”

Record

Riëtta van der Kolk (57) is met haar zoon Mischa op de superburendag afgekomen. Ze vertellen over de geluidsoverlast. Als ze in de tuin zitten, kunnen ze elkaar regelmatig niet verstaan en houden dan verplicht een minuut stilte. Ook is hun vensterbank steeds zwart van het roet. Maar aan al deze onge-

bijna niet meer verwerken. In 2003 breidde Schiphol uit met een extra baan, de Polderbaan, ondanks protesten van de omwoners. De politieke goedkeuring van deze baan ging gepaard met strenge milieu-eisen, die al snel door Schiphol werden overschreden. Er volgden gedoogvergunningen en uiteindelijk een nieuwe wet met opgerekte milieugrenzen. Inmiddels zijn er plannen voor een nieuwe pier en terminalhal en een dependance in de Haarlemmermeer.

Trots

De stroom mensen is klaar met de hallen en volgt, getooid met gele tax-free goodiebags, het geluid van een opzweepend ritme. Een groep trommelaars staat bij tribunes die langzaam volstromen en zicht bieden op een flink modelvliegtuig.

waarschijnlijk geruïneerd.” Dat valt mee. Weer het woord verbinding. “Wij verbinden de wereld met Schiphol,” zegt ze. “We hebben 17 miljoen buren. En dat maakt mij trots!” Als ze weer wordt weggereden, maken andere grote Bob de Bouwerachtige apparaten hun opwachting en worden trots gedemonstreerd. Ze houden banen en vliegtuigen ijsvrij. Onheilspellende muziek zwelt aan en *woesh*, er ontstaan vlammen en een flinke hitte. Het modelvliegtuig staat in de fik. Met gillende sirenes komen nieuwe crashtenders – nu mét tank – aanrijden. Ze blussen het vuur. “Nog een keer?” vraagt de presentator. “Ja, nog een keer,” roept het publiek.

Maar dan is de superburendag echt afgelopen. Er zit niks anders op dan, begeleid

Gele see-buy-fly-tasjes en een volle tribune tijdens de show, waar wordt gedemonstreerd hoe een brandend modelvliegtuig wordt geblust.

makken zijn ze gewend, vertelt Van der Kolk. “Iedereen die klaagt over Schiphol zou niet met het vliegtuig moeten gaan,” zegt ze monter. Ze vindt het een ‘enige dag’.

En ze heeft een punt: Schiphol kende in augustus de drukste maand ooit. Meer dan 6,4 miljoen passagiers reisden via de luchthaven. Het oude record was van de maand ervoor: juli. De luchthaven blijft groeien en kan de stroom passagiers naar eigen zeggen

Een man met een Schipholblauw pak en een wit shirt met vliegtuigjes neemt enthousiast het woord. “Schiphol verbindt, beste mensen” zegt hij. Er komt een ‘crashtender’ aangereden, een blusvoertuig, ditmaal zonder tank. Els de Groot, directielid van Schiphol en verantwoordelijk voor de financiën, stapt uit. Een kleine tengere vrouw met een grote helm op haar hoofd. Die zet ze om het publiek toe te spreken even af, ook al, waar schuwt ze alvast: “is mijn coupe nu

door vrolijke meisjes met bijzondere pakjes, de terugtocht naar huis te aanvaarden. De superburen worden weer gewone mensen, die eigenlijk niet goed weten of ze nu blij zijn met Schiphol – of toch niet. □

Ada Plinck, 58, hoofd productie theaterfestival Oerol
Project: 100%Terschelling

Wat is 100%Terschelling? “Een project van Studio Elmo Vermeijs en theaterfestival Oerol. Het begon met een oogst- en kenniskaart; een inventarisatie van beschikbare (rest)materialen en kennis van Terschelling. Studio Elmo Vermeijs wilde kijken hoe een circulaire economie zou kunnen werken op een eiland, een mini-economie op zichzelf. Verschillende projecten volgden. Er is pas een boek over gepubliceerd.”

Oerol werkte toch altijd al met de kennis, kunde en materialen van het eiland? “Ja, maar dit gaat veel verder, want we kijken ook naar de restmaterialen. Zo kwamen we op het idee om de afgewerkte olie van de friettent te gebruiken voor het impregneren van het hout van het 100%Terschelling paviljoen. Die olie blijkt daarvoor heel geschikt te zijn omdat hij verhit is geweest. En het dak is bijvoorbeeld gemaakt van oude grondzeilen van tentenmaker Prima-kamp. Ik ben heel trots op het paviljoen.”

Stimuleren jullie gezelschappen die naar het eiland komen ook zo te werken? “Zeker, we kijken altijd samen wat er al op het eiland aanwezig is. Soms vanuit de oogst- en kenniskaart, maar soms weet ik dat er ergens iets wordt gesloopt en dan koppel ik de makers en de eilanders aan elkaar.”

Heeft dit project je persoonlijk veranderd? “Nou en of. Het is de aanjager geweest om mijn eigen leefsituatie aan te pakken en beter om te gaan met voedsel, afval en energie. Elmo en zijn collega’s zeiden altijd: maak het niet te groot, begin gewoon. Dat zeg ik nu ook tegen iedereen die het wil horen: kijk naar wat je wel kunt doen, niet naar wat je niet kunt doen. Wil je geen vegetariër worden? Eet dan minder vlees. Bij jezelf beginnen werkt als een olievlek.”

“Maak het niet te groot, begin gewoon”

Moeten we nog wel tegen gentech strijden?

De anti-gentechbeweging bedient zich soms van pseudowetenschappelijke argumenten. Toch hebben de grote milieuorganisaties redenen om hun afwijzende standpunt niet bij te stellen. Wie heeft het gelijk aan zijn kant? Een zoektocht naar de effectiefste strategie tegen de grote problemen in de landbouw. Tekst Koen Moons Beeld ©Greenpeace /

John Novis, Luis Liwanag, Alexandra Buxbaum, Rodrigo Baleia

De Banaue rijstterrassen in de Filipijnen zijn UNESCO Werelderfgoed en zijn in 2009 door hun provincie gentechvrij verklaard.

De groep milieuactivisten die gentechvoedsel niet langer verwerpt en soms zelfs omarmt, is groeiende. De bekende Britse milieu-activist Mark Lynas, ooit nog betrokken bij het vernielen van gentechproefvelden, maakte publiekelijk een draai. Oud-Greenpeace-directeur Stephen Tindale en Greenpeace-grondlegger Patrick Moore roepen die milieuorganisatie op het verzet tegen gentech te staken. In Nederland is het nog vrij stil, maar in België deed Stijn Bruers vorig jaar flink stof opwaaien met zijn blog 'Waarom de milieubeweging het ggo-dossier mag loslaten'.

Pseudowetenschap

Bruers is in het dagelijks leven projectleider ecologische voetafdruk bij de organisatie Ecolife, als vrijwilliger is hij actief bij activistische milieuorganisaties als Greenpeace en Sea Shepherd. In zijn ruim vijfduizend woorden tellende blog bindt hij de strijd aan met alle vooroordelen die er over gentech bestaan. Vooroordelen op basis waarvan hij zelf altijd tegen gentech was. Maar er schuilt een hoge mate van pseudowetenschap in de argumenten die er in de anti-gentechbeweging rondgaan, merkte Bruers.

"Men doet alsof er wetenschappelijke consensus zou bestaan dat ggo-gewassen gevaarlijk zijn", zegt Bruers. "Terwijl er eerder consensus is dat ggo-gewassen even veilig zijn als elk gangbaar gewas. Daar liggen honderden onderzoeken aan ten grondslag. Tegenstanders verwijzen steeds naar dezelfde twee onderzoeken met ratten en varkens waaruit zou blijken dat ggo-voedsel ongezond is, maar die zijn door collega-wetenschappers als onbetrouwbaar bestempeld. Het artikel over het rattenexperiment is zelfs teruggetrokken door het wetenschappelijke tijdschrift waarin het gepubliceerd was, omdat het geen betrouwbaar onderzoek bleek."

Na uitgebreide studie van wetenschappelijke literatuur komt Bruers verder tot de conclusie dat ook de meeste argumenten over bijvoorbeeld een gestegen pesticidegebruik niet kloppen, of niet direct aan het gebruik van gentech te koppelen zijn. Ook wijst hij, zoals het een projectleider voetafdruk betaamt, op het efficiëntere land- ➔

De bekendste gentechgewassen

Herbicideresistente gewassen

De ‘RoundUp-ready’-planten van Monsanto zijn de bekendste ggo-gewassen die reeds gebruikt worden. Door een bacterieel gen in te bouwen, is de plant bestand gemaakt tegen herbiciden waar overige planten niet tegen kunnen. Zo kun je onkruid bestrijden terwijl deze plant intact blijft.

Insectenresistente gewassen

De bacterie *Bacillus thuriangiensis* (Bt) maakt een stof aan die dodelijk is voor bepaalde insecten. Wetenschappers hebben de juiste genen uit deze bacterie weten in te bouwen in enkele gewassen, waardoor deze nu zelf een insecticide aanmaken. Het idee achter deze toepassing is dat er er bij deze gewassen in principe dan niet meer gespoten hoeft te worden.

Overige toepassingen

- Er zijn diverse toepassingen in ontwikkeling. Nieuwe eigenschappen zijn onder andere:
- Zouttolerantie
 - Droogteresistentie
 - Resistentie tegen schimmels en virussen
 - Mogelijkheid stikstof te fixeren
 - Extra voedingswaarde
 - Extra opbrengst

“Men doet alsof er wetenschappelijke consensus zou bestaan dat ggo-gewassen gevaarlijk zijn” – Stijn Bruers, Ecolife

→ gebruik bij gentechgewassen. Het milieu kan er dus ook bij winnen. Zijn er dan helemaal geen problemen rond gentech? Jazeker wel: neem de monoculturen en dure patenten. Maar dat zijn volgens Bruers geen goede redenen om tegen gentech per se te zijn. Milieuorganisaties zouden specifiek tegen die monoculturen en patenten moeten strijden, zegt hij daarom, maar niet per definitie tegen gentechgewassen. In Vlaanderen kreeg Bruers een prijs voor zijn actie, vanwege de gedegen manier waarop hij de pseudowetenschappelijke argumenten tegen gentech doorprijkt. Binnen de milieubeweging kreeg hij de handen echter niet op elkaar.

March against myths

De volgens Bruers pseudowetenschappelijke argumenten – de *mythen* rond gentech – worden vooral verkondigd door de organisatie achter de March against Monsanto (MAM). De Nederlandse Tom van den Hove kon het als bijna-afgestudeerd biologiestudent aan Wageningen Universiteit niet meer aanzien en besloot een initiatief uit Amerika ook in ons land een plaats te geven: de March Against Myth About Modification (MAMyth). “March against Monsanto probeert mensen bang te maken met horrorverhalen”, zegt Van den Hove. “Bijvoorbeeld dat je kanker krijgt van genetisch gemodificeerd voedsel, en dat boeren massaal zelfmoord pleegden nadat ze voor Monsanto hadden gekozen. Maar die verhalen zijn nergens op gebaseerd. En MAM maakt een valse scheiding tussen ggo en biologisch: alsof ggo altijd ongezond en biologisch altijd gezond is. Ook doen ze alsof patenten op voedselplanten alleen iets is voor ggo-gewassen, maar die bestaan ook voor andere gewassen.” Op de eerste March against Monsanto waar hij met enkele andere tegendemonstranten aanwezig was, merkte Van den Hove dat de meeste MAM-deelnemers veel genuanceerder zijn dan de organisatie achter de mars.

“Sommigen protesteerden alleen tegen TTIP, anderen maakten zich vooral zorgen om patentering, en hadden het idee dat er geen andere plek was om zich te laten horen.” De

strijd met de MAM-organisatie heeft hij inmiddels een beetje opgegeven. “Ze gaan niet meer in discussie. We zitten nu in de situatie dat beide partijen steeds dezelfde argumenten herhalen.” Daarom richt hij zijn pijlen nu op GroenLinks. “Ik ben op zich een GroenLinks-stemmer, maar ben het niet eens met wat in hun verkiezingsprogramma over ggo’s staat. Ik wil hier binnen de partij aandacht voor blijven vragen.”

Veiligheidscontroles

Desalniettemin lijken de grote milieuorganisaties niet van plan hun standpunt over gen-

tech bij te stellen. Omdat, zegt Greenpeace campagneleider Herman van Bakkem, er wel degelijk goede redenen zijn om tegen gentechgewassen te zijn. “We zijn niet tegen de techniek op zich”, verduidelijkt hij. “Fundamenteel onderzoek in kassen is prima. Maar als ggo-gewassen worden geïntroduceerd in de landbouw, is het een ander verhaal. Ons grootste bezwaar is dat je niet weet welke langetermijnrisico’s eraan zitten. Als je een ggo in het milieu brengt, kun je te maken krijgen met ongecontroleerde gentechverspreiding. Dat blijkt ook in de praktijk. Uiteindelijk kan daardoor het oorspronkelijke gewas helemaal verdwijnen, terwijl we onvoldoende weten over de gezondheidsrisico’s van de gentechvariant. Wij gaan uit van het voorzorgsprincipe: als je de gevolgen op lange termijn niet kent, kun je beter afzien van introductie van dat soort gewassen in het veld.” Deze voorzichtige houding komt Green-

peace vaak op kritiek te staan, omdat ze vooruitgang in de voedselvoorziening in de weg zou staan. Van Bakkem relateert dat. “Het is nu twintig jaar geleden dat ggo’s het veld in gingen en het heeft weinig goeds opgeleverd. Je hebt tot nu toe maar twee toepassingen: herbicideresistente gewassen en insectenresistente gewassen. Bij beide zie je hetzelfde verschijnsel: dat er vanzelf resistentie tegen het gif optreedt. Bijvoorbeeld in Zuid-Amerika waar een enorme hoeveelheid RoundUp-ready soja wordt verbouwd. Het onkruid wordt resistent, dus gaan boeren eerst nog meer RoundUp spuiten en daarna ook nog andere giftige middelen bijmengen. Hetzelfde gebeurt bij insectenresistente gewassen: voor het ene plaaginsect komt een ander in de plaats, en later komt de resistente eerste plaag ook weer terug. Dus gaan die boeren ook meer spuiten. De huidige toepassingen van gentech in de landbouw zijn slecht voor biodiversiteit en het milieu, en

uiteindelijk ook voor de boer. Die zouden wel weer terug willen naar gentechvrije zaden, maar dat kan niet meer omdat Monsanto de zadenmarkt zo heeft gemonopoliseerd, dat er geen gentechvrij zaaigoed meer is.” Mute Schimpf van Friends of the Earth Europe hekelt ook de veiligheidscontrole op insectenresistente maïs. Voor drie typen gemodificeerde maïs ligt een teeltaanvraag in Europa. “De beoordeling van die teeltverzoeken gebeurt aan de hand van gegevens die de gentechbedrijven grotendeels zelf aanleveren. De veiligheidscontroles hebben nog steeds geen gegevens opgeleverd over de invloed op de natuur, met name op vlinders en motten die het giftige stuifmeel consumeren.”

Welles-nietes

Inmiddels zijn de voor- en tegenstanders op punten in een welles-nietes-discussie beland. Zo is er vooral onduidelijkheid over de vraag →

“Het is nu twintig jaar geleden dat ggo’s het veld in gingen en het heeft weinig goeds opgeleverd” – Herman van Bakkem, Greenpeace

→ of ggo-gewassen nou wel of niet zorgen voor meer pesticidengebruik. Dat ligt er maar aan hoe je er naar kijkt, zegt Stijn Bruers. “Gaaf het om de hoeveelheid bestrijdingsmiddelen per hectare? Die is misschien groter bij ggo’s, maar er is ook meer opbrengst. Dan heb je voor de productie van een ton ggo-gewas dus minder bestrijdingsmiddelen nodig dan voor een ton ggo-vrij gewas.” Dat er bij ggo-gewassen uiteindelijk resistentie optreedt, zoals de gentechtegenstanders beweren, wordt overigens door niemand tegengesproken. “Daar zit wel een kern van waarheid in”, zegt MAMyth-voorman Van den Hove, “maar dat gebeurt altijd. Het is een natuurlijk, evolutionair proces van selectie: als je bestrijdingsmiddelen gebruikt, treedt er resistentie op. Dat heeft niets met gentech te maken.”

Gouden rijst

Een hevig discussiepunt in het gentechdebat is de zogenaamde gouden rijst. Deze gemodificeerde rijstvariant bevat extra vitamine A, de redding voor kinderen in grote delen van Afrika en Azië die nu dikwijls dodelijk ziek worden door een tekort aan de vitamine. Door de ontwikkeling van gouden rijst tegen te houden, is Greenpeace medeverantwoordelijk voor onnodige kindersterfte, menen ruim honderd Nobelprijswinnaars. Afgelopen zomer stuurden ze de milieuorganisatie een open brief, waarin ze de houding van Greenpeace zelfs ‘een misdaad tegen de mensheid’ noemden. Ze riepen Greenpeace op hun verzet te staken. “We moeten al jaren aanhoren dat gemanipuleerde rijst de wereld gaat redden, maar het is nog steeds niet gelukt een goede variant te maken die in het veld ook doet wat wordt beloofd”, reageert Van Bakkem. “Als je inzet op diversifiëring van de landbouw, met andere gewassen zoals spinazie, kun je veel doeltreffender zijn in de aanpak van het vitamine A-tekort. En ben je ook niet al dat geld kwijt aan de ontwikkeling van gouden rijst. Natuurlijk vind ik het wel indrukwekkend als Nobelprijswinnaars ons zo’n brief sturen, maar alle 110 zijn mensen met een achtergrond in natuurkunde en theoretische genetika. Het zijn geen landbouw-wetenschappers die een goede analyse kunnen maken waarom we dat probleem met vitamine A hebben. Of hoe we een land-

bouwsysteem kunnen opzetten om het probleem op te lossen.”

Wetenschappelijke onenigheid

Ook vanuit landbouwwetenschappelijke hoek klinkt kritiek op de starre houding van de milieubeweging. De Belgische emeritus-hoogleraar en vooraanstaand plantwetenschapper Marc van Montagu bijvoorbeeld, betitelde de houding van Greenpeace als ‘rampzalig en misdadig’. De Wageningse veredelingsonderzoeker Henk Schouten noemt Greenpeace in de media herhaaldelijk een ‘anti-milieubeweging’, omdat ze toepassingen tegenhoudt die het milieu juist ten goede komen. Maar er zijn ook landbouw-wetenschappers die twijfels hebben bij de veelbelovende toepassingen van gentech. Zo ziet Michel Haring, hoogleraar Plantenfysiologie aan de Universiteit van Amsterdam, nog maar weinig zinvolle toepassingen van gentechgewassen die echt een oplossing bieden – afgezien dan van gebruik van modificatie in onderzoek. “Ik ken nauwelijks voorbeelden waarin gentech een echte, unieke oplossing voor een milieu- of teeltprobleem biedt”, zegt Haring. “Ggo’s die nu worden ingezet, worden ingezet in de industriële landbouw. En die is sowieso een ramp voor het milieu. Dus als we al iets positiefs bereiken met ggo, betekent het hooguit dat de ramp iets minder groot wordt. Veel van dit soort toepassingen is dweilen met de kraan open en niet het echte probleem aanpakken.” De Monsanto-gewassen hebben volgens hem in elk geval geen positief resultaat. “Dat zijn voorbeelden waarvan je zegt: dat is gewoon niet slim. Dat er resistentie zou optreden bij onkruiden of plaaginsecten, kon je van tevo-

ren al voorspellen. Je krijgt meer chemie in de omgeving en meer resistente onkruiden, zodat je het bestrijdingsmiddel niet meer kunt gebruiken. Dat is geen duurzame aanpak. Een aanpak waar alleen Monsanto mee wint, want die gaat meer herbiciden verkopen en als dit middel niet meer werkt, gaan ze een ander herbicide verkopen.” Maar onderzoek van Monsanto wordt natuurlijk gedreven door bedrijfsmatige overwegingen. Wanneer mensen vanuit ecologische drijfveren met gentech aan de slag gaan, is dan een soort eco-ggo niet denkbaar? “Zelfs dan kun je zonder gentech een product in elkaar zetten met dezelfde kwaliteiten als het ggo-product, door kruising”, denkt Haring. “Het maken van een genetisch gemodificeerd organisme betekent dat je een stuk DNA ergens in het genoom plakt, zonder dat je precies weet waar. Dan moet je maar afvragen of dat functioneert. En in alle gevallen is het een product dat afwijkt van iets wat er al in de natuur voorkomt. Bij het kruisen gebruik je in de natuur voorkomende situatie en door die te kruisen, kun je een nieuwe combinatie van eigenschappen maken. De werking van genen is contextgebonden. Die context, die door miljoenen jaren evolutie gecreëerd is, gebruik je met ggo niet.”

Polyculturen

Ondertussen wordt er toch gewerkt aan toepassingen die, als je het zo bekijkt, een bijdrage kunnen leveren aan een duurzame landbouw. Zouttolerante en droogte-resistente gewassen kunnen bijvoorbeeld landbouw mogelijk maken op plekken waar dat nu niet kan of moeilijker dreigt te worden dankzij klimaatverandering. Er zijn ook

Met gentech worden oplossingen ontwikkeld voor problemen die ontstaan dankzij monoculturen

specifieke toepassingen in ontwikkeling die het kunstmestgebruik kunnen verminderen. Zo kan gentechnologie een plant in staat stellen om in symbiose met bacteriën stikstof uit de lucht te binden, iets dat vlinderbloemigen zoals peulvruchten van nature al doen. Het probleem hiermee blijft, zo stelt milieuecoloog Sasha Wright op het blog Popular Science, dat er met gentech voornamelijk oplossingen ontwikkeld worden voor problemen die ontstaan dankzij monoculturen. Ze noemt de *single-issue* aanpak van de biotechwereld, waarna resistentie altijd opnieuw opduikt, ‘proberen te stampen op een glibberig stuk zeep’. Wright stelt dat we een heleboel van deze problemen kunnen oplossen door over te stappen op polyculturen: “Een diverse plantengemeenschap is

robuust omdat het een variatie aan planten bevat die elk een eigen strategie gebruiken om aan voedingsstoffen te komen en om bedreigingen uit de omgeving te weerstaan.” Zo’n systeem kan productiever zijn, resistent tegen onkruid en plagen, en minder vatbaar voor droogte. Overigens is dit voor Wright niet noodzakelijk een anti-gentechstandpunt. “Er kan zelfs een unieke niche voor genetisch gemodificeerde gewassen zijn in dit systeem.” **Zwijgen over ggo** Stijn Bruers vindt evengoed dat milieuorganisaties hun geld en energie niet meer in het gentechdossier moeten steken. “Als je kijkt naar de effectiviteit van de inzet van milieuorganisaties, kom je al snel tot de conclusie dat acties tegen bijvoorbeeld ontbos-

sing en overbevissing veel doeltreffender zijn.” Ook als de grote organisaties hun mening niet bijdraaien, hoopt Bruers toch op verandering. “Wellicht zullen ze er minder de aandacht op vestigen. Laat ze actievoeren tegen giftige pesticiden, tegen dure zaadpatenten en het monopolie van Monsanto. Dat zijn allemaal zinnige dingen, waarvoor je niet hoeft te weten of het om ggo’s gaat of niet. Mijn boodschap aan de milieubeweging is eigenlijk heel eenvoudig: schrap gewoon het woordje ggo uit alle communicatie. En richt je op de dingen waar je echt tegen bent.” □

Wat vindt u? Moeten milieuorganisaties zich wel of niet met gentech bezighouden? Praat mee op downtoearthmagazine.nl/gentech-debat

“Wauw! Zoiets heb ik nog nooit gezien”, roept Helen McLaughlin verbaasd. Ze staat met pech op de Elandsgracht in Amsterdam, de auto start niet meer. ANWB-Wegenwacht Marc Geijteman heeft zojuist zijn elektrische fiets geparkeerd. “Ik zag hem eerst helemaal niet. Ik dacht nog: waar blijft die Wegenwacht-auto dan”, vertelt McLaughlin lachend. Er komen meteen belangstellenden bij de fiets staan die alles willen weten over het model en de technische specificaties. Geijteman is al die aandacht wel gewend. “Zo gaat het overal. Mensen vinden het prachtig, je wordt continu aangesproken.”

Snel ter plaatse

De Wegenwacht op de fiets is een drie maanden durend experiment in Den

Haag en Amsterdam. Het is een idee uit de koker van Jasper IJsselstijn, team-manager én ambassadeur Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen bij de ANWB. Hij zag de Wegenwacht in Duitsland ook gebruik maken van fietsen en was meteen enthousiast. “In de zomer is er rondom Scheveningen echt geen doorkomen aan voor de Wegenwacht. Dan biedt de fiets een mooie oplossing.”

Datzelfde geldt natuurlijk voor het centrum van Amsterdam. De Wegenwacht is dan ook niet de eerste die daar op de fiets overstapt. Denk maar aan de fiets-taxi's, de politie op de fiets en de fiets-koeriers. “Auto's hebben eigenlijk niet zoveel te zoeken in het centrum van Amsterdam”, vindt Geijteman. Op de fiets is hij een stuk sneller ter plaatse, en dat is volgens hem ook de grootste →

Autopech?

De fiets helpt je op weg

Sinds augustus rijdt de Wegenwacht ook per fiets door Amsterdam en Den Haag. Praktisch, gezien het drukke verkeer in die steden. En schoon. ANWB Ambassadeur Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen Jasper IJsselstijn: “Misschien lever ik maar een bijdrage van 0,0001 procent, maar het is wél een bijdrage.”

Tekst **Rinske Bijl** Beeld **Marten van Dijk**

→ winst van dit experiment. McLaughlin kan het beamen. “Aan de telefoon zeiden ze dat het ongeveer een uur zou duren. Maar hij was hier al binnen een half uur.”

Milieuvriendelijk smeren

Dat de fietsende Wegenwacht tijd bespaart, is mooi meegenomen voor Jasper IJsselstijn. Als MVO-ambassadeur is hij voortdurend op zoek naar mogelijkheden om de organisatie te vergroenen – maar dan wel binnen de kaders van de ANWB. “Onze leden mogen er natuurlijk geen last van hebben. En het mag ook niks extra kosten, wat bij duurzame maatregelen vaak nog wel het geval is. Wij hebben alleen het geld van de leden te besteden, dus daar gaan we zuinig mee om.”

Toch kreeg hij al aardig wat voor elkaar. Trots overhandigt hij het deel van het MVO-jaarverslag dat speciaal aan de Wegenwacht is gewijd. Hij vertelt enthousiast over de vernieuwde milieustraten om het afval beter te kunnen scheiden en de zoektocht naar milieuvriendelijke smeer- en reinigingsmiddelen. Hij zorgde er ook voor

Wegenwacht op de fiets

Het experiment van de Wegenwacht loopt van augustus tot en met oktober 2016. Daarna wordt het geëvalueerd en wellicht voortgezet of uitgebreid. In Den Haag en Amsterdam verruilen in die periode zeven medewerkers hun auto deels voor een elektrische fiets. In Nederland werken in totaal ongeveer 900 Wegenwachten. In Amsterdam verhelpen 20 tot 24 medewerkers per dag gemiddeld 200 pechgevallen. In de auto legt een Wegenwacht tussen de 80 en 150 kilometer per dag af. Voor de fietsende Wegenwacht is dat tussen de 40 en 60 kilometer per dag.

dat het nieuwe Wegenwachtuniform een Fair Wear certificaat heeft. Een collega regelde dat 600 afgedankte haakse slippers via de Stichting Gered Gereedschap een tweede leven kregen in Tanzania. “Duurzaamheid is niet de kernmissie van de ANWB. Maar ik vind gewoon dat je als grote organisatie een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebt. Je moet iets met die haakse slippers, die gooi je niet weg.”

Verandering van onderop

De meeste mensen zullen bij de ANWB niet direct aan duurzaamheid denken. “We kampen wat dat betreft een beetje met een imagoprobleem”, vindt persvoorlichter Ad Vonk. “En we lopen ook heus niet op kop, maar we doen wel

ons best. Duurzaamheid staat bij ons hoog in het vaandel.” Dat neemt niet weg dat de ANWB ook opkomt voor de belangen van automobilisten, en soms botst dat. Zoals de houding van de ANWB ten opzichte van 130 kilometer per uur. “Een hogere maximumsnelheid had van de ANWB nooit gehoeven”, zegt Vonk. “Maar nu er politiek besloten is dat dit de maximumsnelheid moet zijn, dan moet het ook consequenter worden doorgevoerd. Dat vergroot de verkeersveiligheid.”

IJsselstijn vindt beide zaken wel eens lastig met elkaar te rijmen, maar gelooft in verandering van onderop. “Het heeft geen zin als het management een MVO-beleid uitzet voor de

Auto’s hebben niet veel te zoeken in het centrum van Amsterdam

hele organisatie. Het moet door het personeel gedragen worden. Ik wil de verantwoordelijkheid bij de mensen zelf neerleggen, zorgen dat zij het belangrijk gaan vinden.” Met vier miljoen leden kan je er vanuit gaan dat een deel van de achterban van de ANWB wel degelijk duurzame ambities

heeft. “Maar die groep is eigenlijk nog te klein om echt invloed te hebben”, denkt IJsselstijn. Hij vergelijkt de ANWB met een olietanker. “Die kan je niet zomaar keren op de oceaan. Maar wel met heel veel moeite een klein beetje van koers doen veranderen. Misschien lever ik maar een bijdrage van

0,0001 procent, maar het is wél een bijdrage. En wie weet, hebben we volgend jaar nog veel meer fietsen rijden voor de Wegenwacht.”

80 kilo gereedschap

Aan Marc Geijteman zal het niet liggen. Die wil de hele winter wel doorrijden. In zijn vrije tijd zit hij ook graag op de fiets, en hij slalomt moeiteloos met zijn 80 kilo gereedschap het Amsterdamse verkeer door. “Het is voor mij veel meer ontspannen werken. In bijna de helft van de gevallen had ik er met de auto niks te zoeken gehad, zou ik niet eens kunnen parkeren. Nu kom ik overal makkelijk bij.” Hij schat dat hij in zo’n 90 procent van de gevallen de bestuurder weer op weg kan helpen. Helen McLaughlin heeft minder geluk. Haar startmotor blijkt kapot, en omdat het een automaat is kan haar auto niet aangeduwd worden. Geijteman belt een lepelwagen voor haar. En fietst zelf weer door naar de volgende klant, nagestaard door verbaasde voorbijgangers. □

Het is nog nacht als de donkerblauwe zeilboot van Mirko Hoette onder de Theo Fransmanbrug in Amsterdam-Noord doorvaart. Vijftien jaar heeft de scheepsbouwer aan het 23 meter lange schip gewerkt. Hij ontwierp de schuit zelf, boog een vrachtwagenlading aan staal om tot scheepsrump en verzon een slimme constructie om via de schroef elektriciteit op te wekken als de motor uitstaat. Een uit de hand gelopen hobby, vertelt hij in het vooronder van het schip. Hierbeneden moet nog een tiental scheepskooien gebouwd worden, daarachter komt een klein keukentje en een kapiteinskajuit. Een beetje geëmotioneerd is Hoette wel. Want zijn eigenhandig gebouw-

de hobbyboot verlaat de Amsterdamse Papaverhaven nu definitief. Als een dief in de nacht vaart het schip via Schiphol en Gouda de Nieuwe Maas op richting Rotterdamse Merwehaven. Daar wordt het 28 ton wegende gevaarte het water uitgetakeld om omgebouwd te worden tot de allereerste patrouilleboot van de nieuw opgerichte Sea Ranger Service; het nieuwste project van natuurbeschermers Wietse van der Werf. “Als je heel eerlijk bent, zijn we de wereld rap naar de klote aan het helpen met alle overbevissing en vervuiling”, zegt de 58-jarige Hoette op de achtersteven van zijn blauwe boot. “Wietse krijgt mijn schuit natuurlijk niet gratis. Maar ik vind het wél heel belangrijk dat mijn liefhebberij nu ingezet wordt om de zee te redden.”

Wietse van der Werf is pas 33 jaar jong en van huis uit vioolbouwer. Tijdens zijn eerste lange zeereis naar Antarctica werd hij, behalve kotsmisselijk, ook verliefd op de oceaan. Hij besloot zijn leven te wijden aan natuurbescherming in plaats van de muziek. De Sea Ranger Service is zijn nieuwste project; een gloednieuwe maritieme burgerwacht die de regels op zee wil gaan handhaven waar overheden dat nalaten. Hoettes hobbyboot gaat drijfnetten verwijderen, jacht maken op illegale vissers en toezien op naleving van internationale maritieme verdragen.

Overbevissing

Van der Werf maakt zich al jaren zorgen over overbevissing. En terecht, want het gaat

niet goed met de zee. Begin 2016 publiceerde het onder auspiciën van de Verenigde Naties (VN) opererende World Ocean Assessment zijn eerste onderzoeksrapport, waarin wetenschappers uiteenzetten hoe de wereldzeeën kapotgaan aan een combinatie van vervuiling en overbevissing. In 2010 richtte hij daarom actiegroep The Black Fish op. Die club was vooral gericht op het met filmcamera’s, fotoapparatuur en zelfs met drones vastleggen van het aan land brengen van illegale vissoorten in het Middellandse Zeegebied. In het huidige tempo zijn de oceanen in 2048 namelijk leeggevist, zo becijferde The Black Fish, met enorme verstoring van het ecosysteem tot gevolg. “Het grootste *life-support system* dat we hebben op aarde wordt op dit moment vernietigd. Maar

het heeft geen politieke prioriteit.” Dat wil niet zeggen dat de mondiale maritieme problemen niet op hoog politiek niveau erkend worden. In juni 2016 presenteerde de Voedsel- en Landbouworganisatie (FAO) van de VN een nieuw, bindend internationaal akkoord waarmee illegale visserij (*illegal, unreported and unregulated (IUU) fishing*) eindelijk aan banden gelegd moet worden. Het verdrag werd ondertekend door 29 landen, waaronder belangrijke visserijspelers

als de Europese Unie, Australië, IJsland, de VS en Zuid-Afrika. Door ratificering van het verdrag verplichten overheden zich ertoe om in havens op hun grondgebied actief te controleren op illegaal gevangen vis, om informatie over schepen met elkaar te delen en haventoeegang te weigeren aan vaartuigen die zich schuldig maken aan deze schadelijke visserijpraktijken. Veel overheden beschikken echter niet over genoeg budget, capaciteit of politieke wil →

“Ik vind het heel belangrijk dat mijn liefhebberij nu ingezet wordt om de zee te redden” – Mirko Hoette

Burgerwacht op zee

De Sea Ranger Service is een nieuwe handhavingsorganisatie die over de wereldzeeën gaat patrouilleren in de strijd tegen illegale visserij. De nieuwbakken burgerwacht treedt op waar de overheid faalt. Tekst Hans Wetzels Beeld Michael Rhebergen

→ om internationaal gemaakte afspraken over illegale visserij en beschermd zeegebieden daadwerkelijk na te leven. “Zelfs de Nederlandse overheid heeft een capaciteitsprobleem als het om zeebescherming gaat”, zegt Van der Werf. Want ook voor onze eigen kusten zijn aanzienlijke gebieden vervuild en overbevist. Om de Noordzee beter te kunnen beschermen heeft Nederland recentelijk drie zeegebieden tussen 80 en 270 kilometer uit de kust aangewezen als ‘kwetsbaar’. In ons land is de Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) verantwoordelijk voor naleving van dergelijke afspraken en mag schepen op netcapaciteit of inhoud van de logboeken controleren, en in Nederlandse havens tegen illegale palingvisserij optreden. Alleen, dat gebeurt allemaal te weinig, meent Van der Werf: “Voor handhaving op zee is de NVWA afhankelijk van de kustwacht en die heeft te weinig geld of andere prioriteiten. Ondertussen worden de kokerwormriffen op de bodem van de Noordzee kapot gemaakt door het constante gebruik van sleepnetten.”

Totaalpakket

Dat gebrek aan politieke wil, daar kan Van der Werf niet zomaar iets aan doen. Maar aan het capaciteitstekort voor handhaving wel. Zijn nieuwe Sea Ranger Service gaat zich daarom als particuliere onderaannemer verhuren aan overheden. Daarmee neemt de organisatie zeebescherming uit handen van de staat. Eigenlijk zou dat niet nodig moeten zijn, vindt Van der Werf. Maar dat is het wel. Het inhuren van de Sea Ranger Service kan voor overheden lucratief zijn omdat de nieuwe zeedienst een totaalpakket biedt. Zo hoeft er geen belastinggeld uitgegeven te worden aan het bouwen van schepen of het investeren in kennis, legt Van der Werf uit. Door zeebescherming ook nog eens te koppelen aan sociale problematiek zoals jeugdwerkloosheid, wordt het inhuren van de Sea

Wietse van der Werf

Rangers voor overheden nog aantrekkelijker, hoopt hij: “Aan overheden die kampen met tekorten bieden wij een oplossing. Zij kunnen bij ons immers tegen een schappelijke prijs een volledige handhavingsdienst afnemen. Zo hoeven ze zelf niet te investeren in schepen en ander materieel dat nodig is voor handhaving op zee. We nemen zelfs onze eigen opleidingscapaciteit voor personeel mee.” Op dit moment is de Sea Ranger Service in gesprek met zes overheden verspreid over de hele wereld, zegt Van der Werf. Welke landen dat precies zijn, wil hij niet zeggen. Maar als alle contracten getekend zijn, kunnen er nog meer schepen gebouwd worden en kan er extra werkgelegenheid worden gecreëerd. En kan zijn brigade van zeebeschermers doorgroeien naar een volwaardige, commerciële handhavingsdienst. Door die bedrijfsmatige opzet moet zijn social enterprise uiteindelijk zichzelf gaan bedruipen, benadrukt hij: “Het is een beetje vloeken in de kerk, maar door natuurbescherming te koppelen aan geld besparen kunnen we het weer interessant maken. Liefst willen we beginnen met zeebeheer recht voor de Nederlandse kust. Maar ook een land als Costa Rica kan goed verdienen aan toerisme als wij eerst al het zwerfvuil uit hun koraalriffen plukken. En zo’n land heeft niet eens

een eigen kustwacht. Ik heb de regering daar wel heel duidelijk moeten uitleggen dat ze uiteindelijk geld kunnen verdienen, als ze eerst geld aan ons spenderen.”

Marconia

De dagelijkse leiding over The Black Fish heeft Van der Werf inmiddels overgedragen. Hij wil zich volledig kunnen richten op de Sea Ranger Service. De maritieme burgerwacht heeft zichzelf op 2 september 2016 tijdens de Wereldhavendagen officieel aan het publiek gepresenteerd, op een stuk braakliggend terrein in de Rotterdamse Merwe-Vierhavens. Op die plek verrijst de komende maanden een volledig circulaire scheepswerf annex actiecentrum van waaruit de Sea Rangers gaan opereren. De Rangers gaan dus deel uitmaken van een groter project: gebiedscoöperatie Marconia. Gebiedsmanager Marte Kappert vertelt hoe hier de komende tien jaar een publieke experimenteerruimte tot stand moet komen waar ondernemers kunnen zoeken naar vernieuwende duurzame oplossingen voor maatschappelijke problemen. Marconia ontvangt geen subsidies en huurt de grond van de gemeente, benadrukt Kappert. Het geld wordt opgebracht door de deelnemende bedrijven. “De duurzame oplossingen die we hier onderzoeken kunnen we, als ze succes-

“De duurzame oplossingen die we hier onderzoeken kunnen we weer aanbieden aan de gemeente Rotterdam” – Marte Kappert

vol blijken, vervolgens weer aanbieden aan de gemeente Rotterdam.” Nu staat alleen het zojuist door Hoette hierheen gevaren blauwe zeilschip op het terrein: de Sea Ranger Service is de allereerste deelnemer.

Jeugdwerkloosheid

Het schip moet straks plaats bieden aan twaalf Sea Rangers, die worden gerekruteerd onder werkloze Rotterdamse jongeren. Zij worden tijdens een zeven weken durende bootcamp opgeleid door de voormalig vlootofficier van de Koninklijke Marine Michael Mayenburg. Degenen die niet als Sea Ranger aan de slag gaan, hebben met de diploma’s en brevetten die ze dankzij de stoomcursus binnenhalen in elk geval een grotere kans op een baan in de Rotterdamse haven. Een uitstekend idee om de nijpende jeugdwerkloosheid in de stad aan te pakken, beamen burgemeester Ahmed Aboutaleb en president-directeur Allard Castelein van het Havenbedrijf tijdens de openingsceremonie enthousiast.

Op deze manier wil Van der Werf niet alleen de oceaan beschermen, maar tegelijkertijd zijn liefde voor de zee overbrengen op jongeren die nu duimen zitten te draaien in de achterstandswijken van Rotterdam. Die inspiratie haalde hij uit de VS, waar hij anderhalf jaar geleden kennismakte met het Civilian Conservation Corps dat toenmalig Amerikaans president Franklin D. Roosevelt in 1933 oprichtte. Met dat corps

creëerde Roosevelt via een natuurbeschermingsprogramma zinvolle banen voor jongeren tijdens de Grote Depressie in de jaren dertig van de vorige eeuw, vertelt Van der Werf enthousiast: “Roosevelt zette in een tijdsbestek van negen jaar drie miljoen jongeren aan het werk om achthonderd nationale parken aan te leggen. Dat is pas ambitie! Anno nu zitten overheden nog steeds verlegen om dit soort vernieuwende ideeën.” Zijn Sea Ranger Service heeft – zij het op veel kleinere schaal – een vergelijkbaar doel. “We willen de zee beschermen en tegelijkertijd meerwaarde creëren voor de gemeente Rotterdam. Elke werkloze jongere die een baan krijgt, levert jaarlijks immers een kostenbesparing van 35 duizend euro op.” Natuurlijk is het aangaan van strategische partnerschappen met overheden en bedrijven ook een goede manier om extra fondsen aan te trekken voor natuurbescherming, geeft Van der Werf lachend toe: “Het tegengaan van jeugdwerkloosheid is een kabinetsprioriteit, natuurbescherming niet. Door op deze manier banen in de natuurbescherming te creëren, hevelen we in feite geld over naar onze eigen doelen.”

Cynisch

Tijdens de receptie luistert een bijzonder gemêleerd publiek van sjaaltjesdragende ondernemers, rossige duurzaamheidsvochters en Rotterdamse beleidsmakers naar Van der Werfs toespraak. In een strak

blauw pak trotseert hij de straffe zuidwestenwind. Vergezeld door enkele collega’s heeft hij de afgelopen nachten doorgebracht in de van muggen vergeven haven om de nog onafgebouwde boot te bewaken. De jonge natuurbeschermers zitten onder de muggenbulten als hij de hand van de burgemeester schudt en officieel het startschot geeft voor de Sea Ranger Service. Eerder dit jaar ontving Van der Werf de prestigieuze Future for Nature Award 2016 en sleepte daarmee vijftigduizend euro aan startkapitaal voor de Sea Ranger Service in de wacht. Zodra de circulaire scheepswerf en de eerste patrouilleboot zijn afgebouwd, alle onderhandelingen zijn afgerond en de eerste sommen geld zijn uitbetaald, wordt de eerste mariene burgerwacht ter wereld in september 2017 écht operationeel. Van der Werf vind zichzelf een beetje een opportunist, maar hij is er heilig van overtuigd dat milieubeschermers meer buiten hun natuurlijke habitat moeten zoeken naar strategische allianties. “Natuurlijk is hetgeen wat wij nu aanbieden een taak die eigenlijk door de politiek uitgevoerd zou moeten worden,” besluit hij. “Daar kun je cynisch van worden. Maar ik heb niet, zoals veel natuurbeschermers, een hekel aan mensen. Ik heb vooral hoop en geloof in de slimheid van de mensheid om pragmatische oplossingen te verzinnen voor de huidige problemen.” □

“Het grootste life-support system dat we hebben op aarde wordt op dit moment vernietigd. Maar het heeft geen politieke prioriteit” – Wietse van der Werf

Multifunctioneel regenwater

Dat je regenwater kunt gebruiken om je planten water te geven, is bekend. Maar wij gebruiken regenwater voor alles – nou ja, bijna alles – behalve voor drinken en koken. Zo realiseren we een leidingwaterverbruik van minder dan 4 liter per persoon per dag. Dat is slechts 3 procent ten opzichte van een gemiddeld persoon die 120 liter per dag wegspoelt!

Hoe we dat doen? Met jerrycans! We hebben een jerrycan met regenwater in de keuken en twee in de badkamer. De jerrycan in de keuken gebruiken we voor het handenwassen, tafel en aanrecht schoonmaken, afwassen, kamerplanten water geven. Het

regenwater uit de jerrycan in de badkamer wordt gebruikt om ons mee te wassen, gewoon aan de wastafel. In onze douchecabine hebben we een jerrycan-douche gemaakt. We hebben een plankje hoog in de cabine bevestigd waar we de jerrycan op zetten. Aan de jerrycan maken we een doucheslang vast. Deze jerrycan vullen we met opgewarmd regenwater en zo kunnen we ons douchen met regenwater. Wat we overigens niet vaak doen, want wassen aan de wastafel volstaat prima. En in de zomer gebruiken we onze zonnedouche, uiteraard met regenwater.

Onze wasmachine was eerst aangesloten op een hydrofoor die automatisch regenwater oppompte vanuit de regenwaterput. Maar die pomp kostte veel elektriciteit – en maakte ook nog eens een heleboel herrie – en dat kan natuurlijk niet in ons eco-gezin.

We vullen een gieter met regenwater en gieten het zo in onze wasmachine

Daarom voorzien we onze wasmachine nu handmatig van regenwater. We vullen een gieter met regenwater en gieten het zo in onze wasmachine – heel gemakkelijk. En ja, dat is iets meer werk. Maar we hoeven niet meer naar de fitness toe.

Ook het toilet in ons huis werd gevuld met regenwater door middel van die hydrofoor. Dat hebben we vervangen door een composttoilet waar helemaal geen water meer aan te pas komt. Bovendien kunnen we zo onze mest weer gebruiken in de moestuin en de kringloop sluiten in plaats van deze waardevolle nutriënten door het riool te spoelen.

Om het regenwater op te vangen, staan in de tuin twee regentonnen en een bovengrondse tank. Ook hebben we een regenwaterput in de grond. Zo heb je met een paar simpele aanpassingen multifunctioneel regenwater!

Green Evelien leeft met haar gezin in de Ardennen een donkergroene eco-lifestyle en geeft ons ieder nummer een inspirerende tip. Neem ook een kijkje op haar website www.GreenEvelien.com

Mensen | De Activist

Kees Buning, 34, Senior Producent
Workshops van mediafestival Cinekid
Project: kinderworkshops over hergebruik

Cinekid is een mediafestival voor kinderen, wat zijn er voor workshops? “Ons Media-Lab draait om interactieve digitale toepassingen. In de workshops *Fabriekje* en *Papierwerk* laten we zien wat je nog kunt doen met wat je weggooit en hoevéél je weggooit. Drie dingen komen samen: het recyclen, de combinatie van oude en nieuwe technieken en materialenonderzoek. Kinderen kunnen 3D-printen en ‘tekenen’ met gerecycled plastic, maar ook met papier-maché en met pannenkoekenbeslag. Van oude plastic tasjes maken ze touw. En van oud papier maken ze nieuw papier.”

Het oud papier is afval van het festival? “Ja, kinderen halen dat zelf op uit de bakken en sorteren het ook. In *Papierwerk*, bedacht door mediacollectief *Nou&Herkauw*, leren ze dat niet elk papier geschikt is voor de papier-machéprinter. Als je materiaal hergebruikt moet je er veel preciezer mee omgaan. Kinderen maken zelf papier-maché en printen daarmee een voorwerp uit dat ze zelf hebben ontworpen op de computer. Het is dan echt een nieuw voorwerp wat een nieuw leven kan ingaan.”

Snappen kinderen het? “Er staat een shredder in het *Fabriekje* die plastic afval vermaalt waarmee je opnieuw kunt printen. Een jongetje zei: als ik oude doppen spaar kan ik daar dus zelf speelgoed van maken! Vooral die 3D-printer vinden kinderen fantastisch. Het is echt tof als kinderen de potentie van afval en materiaal gaan zien, dat niets waardeloos is omdat je er iets aan kunt toevoegen wat waarde heeft voor jou. Dat plastic kopje is nu dit, maar het kan morgen iets anders zijn en de dag ervoor was het misschien nog iets anders. Je ziet dat mensen de cirkel plotseling snappen. Kinderen eerder dan volwassenen.”

“Het is echt tof als kinderen de potentie van afval en materiaal gaan zien”

Rusteloze gasten

Ik heb thuis twaalf verschillende uitgaven van *The old man and the sea*, het boek waar Ernest Hemingway de Nobelprijs voor de literatuur mee won. Negen exemplaren in het Engels, twee Nederlandse vertalingen en eentje in het Duits. Het is een dun boek, er staan relatief weinig woorden in. Geen woord teveel. Geen woord verkeerd. Ook het verhaal is dun. Er gebeurt haast niets. Een oude man gaat vissen. Op zee. Daar is zo’n beetje alles mee gezegd. Het is misschien wel het beste boek dat ik ooit heb gelezen. Pal naast die boeken, in mijn boekenkast, kan nu een nieuw boek worden bijgezet. Een dikker boek met, wederom, een dun verhaal. Twee vrienden gaan vissen. Op zee. In een rubberboot proberen ze een haai te vangen.

Het boek heet *Haaienkoorts* en is geschreven door Morten A. Strøksnes, een Noorse historicus, fotograaf en literair journalist. Hij vertelt over een Groenlandse haai, een oerwezen dat op de bodem van de diepe Noorse fjorden zwemt. Deze haai, die bijna acht meter lang kan worden, is de grootste vleesetende haai ter wereld. Vier jaargetijden lang zitten de twee vrienden achter dit dier aan, maar het maakt in feite weinig uit of ze er wel of niet in slagen het dier aan de haak te slaan. Het gaat Strøksnes om de zee en alles wat daar leeft. Om de verhalen, de feiten en de ervaringen van de mensen die er wonen. Om zeehonden die op de zeebodem liggen te slapen, haaien die minuscule elektrische spanningen van een miljoenste volt waarnemen en potvissen, die tot een diepte van drieduizend meter kunnen duiken.

Met achteloos gemak weeft hij de mooiste verhalen aan elkaar. Zo ontsluit hij de wereld van de diepzee, die – vaak zonder dat we het beseffen – zo bepalend is voor ons milieu, voor ons klimaat en onze biodiversiteit. Een wereld die verborgen gaat onder het wateroppervlak; die groots en wild, betoverend en intrigerend is. ‘Zeelui die aan wal gegaan zijn,’ schrijft hij, ‘doen vaak denken aan rusteloze gasten. Misschien varen ze nooit meer uit, maar naar hun woorden en gebaren te oordelen zijn ze slechts voor korte tijd op bezoek. Het verlangen naar de zee laat hen nooit los.’

Waar Hemingway met meesterschap vanuit het leven op zee schrijft, schrijft Morten Strøksnes – de literaire journalist – er over. En dat doet hij erg goed.

Thomas van Slobbe

Haaienkoorts. Morten A. Strøksnes. Uitgeverij Atlas Contact, 2016. ISBN 978 90 450 33013. 288 pagina's. Prijs € 24,99.

PUBLICATIES

Ons mooie voedselboek

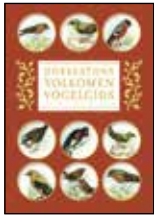
’s Avonds een bord eten op tafel: dat vinden we heel gewoon. Maar wat is er allemaal met dat eten gebeurd voordat het op je bord terecht kwam? In dit boek voor kinderen vanaf 8 jaar worden vragen beantwoord als: wat is het verschil tussen biologisch en ‘gewoon’? Hoe en door wie wordt ons eten gemaakt en wanneer heet dat fairtrade? En natuurlijk: wat maakt ons eten gezond? Kinderen kunnen ook zelf aan de slag en bijvoorbeeld een lampje laten branden op pieperpower. Met illustraties van Jenny Lindhout. Meer op: www.onsmooievoedselboek.nl

Ons mooie voedselboek, Lisette en Ria de Jong, Uitgeverij KNNV, 48 pg., € 19,95.

Dorrestijns Volkomen Vogelgids

Hans Dorrestijn is behalve cabaretier, schrijver en vertaler ook een vogelaar. Hij bracht inmiddels meerdere boeken uit met vogelverhalen, zoals *Dorrestijns vogelgids* en *Dudeljo!* Al die verhalen worden nu bij elkaar gebracht in een lijvig boek. Dorrestijn vertelt – reizend door Italië, Hongarije, Georgië – over de groenling, de roodmus, de blauwe rotslijster, maar vooral over zijn favoriete wielewaal. En laat ondertussen de mens natuurlijk niet onbesproken.

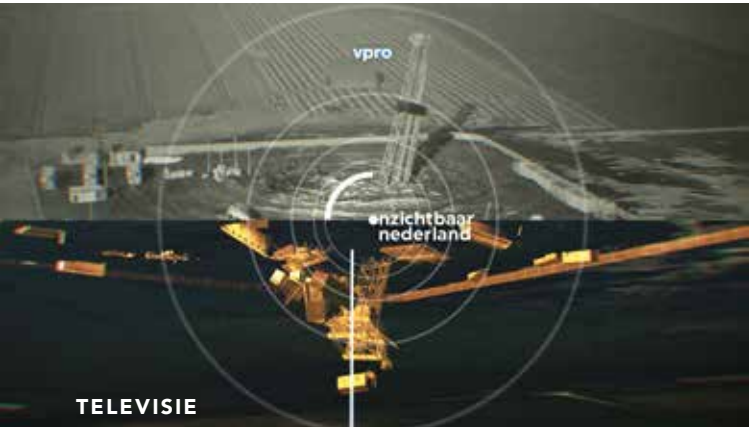
Dorrestijns Volkomen Vogelgids, Hans Dorrestijn, Uitgeverij Nijgh & van Ditmar, 574 pg., € 34,99.

Waar verzet jij je tegen?

Een geweldige boekenserie: iemand uit de wereld van wetenschap of cultuur stelt een vraag en 101 verschillende kunstenaars, wetenschappers, ondernemers en publicisten geven daar een persoonlijk antwoord op. Deze uitgave is het laatste deel in een serie van vier. De vraag komt van fotograaf Anton Corbijn. Met onder andere een bijdrage van hoogleraar ecologie Louise Vet: *Geen oog voor kleine bee(s)tjes*.

Waar verzet jij je tegen?, Mark Geels & Tim van Opijnen, Maven Publishing, 293 pg., € 19,50.

Nederland kantelt al eeuwen

Er wordt steeds vaker gesproken over failliete systemen en de noodzaak om te ‘kantelen’. We moeten bijvoorbeeld fossielvrij worden, of lokaal, duurzaam en plantaardig gaan eten. Zelfs als je de noodzaak ervan inziet, is het soms moeilijk voorstelbaar dat zulke ingrijpende omwentelingen ook echt mogelijk zijn. De prachtig gemaakte acht-delige serie *Onzichtbaar Nederland* laat zien dat ons land al heel wat radicale veranderingen heeft ondergaan. Het is voortdurend omgeploegd en heringericht. En dat zal blijven gebeuren. Aan de hand van foto's van toen en nu, animaties en visualisaties wordt per aflevering een bepaald thema uitgediept: zoals energie, voedsel, water, veiligheid en gezondheid. Volgens de aflevering over energie staan we op een kruispunt: fossiel is bezig aan zijn laatste spurt, de steenkoolcentrales gaan verdwijnen. We zien dat onze honger naar brandstof van alle tijden is; ooit stond Nederland vol met bomen, die allemaal zijn gekapt. Daarna stapten we over op turf; onze Gouden Eeuw draaide erop. Door het afgraven van veen ontstonden overal sloten en plassen; we zien hoe een dorp als Kralingen zelfs werd opgeslokt door het water. Met mensen die de veranderingen van dichtbij meemaakten, wordt de geschiedenis persoonlijk gemaakt. De eerste Nederlandse energiecentrale (eind 19e eeuw) in het zo Hollandse Kinderdijk blijkt te zijn gebouwd door een jongeman met ondernemerszin en een enorme fascinatie voor elektriciteit. Wat begon met licht voor de werkplaatsen van zijn vader (om te kunnen overwerken), groeide uit tot een enorm bedrijf. Zelfs de hal op de wereldtentoonstelling in Parijs werd door zijn lampen en dynamo's verlicht. Politieke of maatschappelijke drijfveren komen nauwelijks aan de orde, het plan ‘Van zwart naar groen’ kwam wel van bovenaf. De regering Den Uyl besloot in 1965 dat in tien jaar tijd alles wat met de mijnbouw te maken had tegen de vlakte moest. Spectaculaire beelden laten zien hoe direct achter een rijtje woonhuizen een immens hoge hoop mijnafval smeult. Het beeld verandert langzaam naar anno nu; de huizen staan er nog steeds, maar uit de mijntijd is nauwelijks nog iets tastbaars overgebleven. Behalve ondergronds uiteraard: het grootste industriegebied van Nederland ligt onder Limburg. En er blijkt meer in de bodem verstopt te zitten: bij het Drentse Coevorden verdween bij een gasruptie een gehele boorinstallatie in de diepte. De boodschap? Als je ziet welke impact de eerdere energiebronnen hebben en hadden op ons leven, dan valt die van hernieuwbare energie eigenlijk reuze mee.

Wendy Koops

***Onzichtbaar Nederland*, vanaf 17/11 om 22.15 uur op NPO1.**

TELEVISIE Wat als?

Vijf miljoen Nederlanders wonen onder zeeniveau. Mochten alle verdedigingslinies die we tegen het water hebben opgetrokken ooit falen, wat staat ons dan te wachten? De zesdelige tv-serie *Als de dijken breken* gaat uit van dat (denkbeeldige, maar niet irreële) scenario. Deze mozaïekver telling volgt zes personages die te maken krijgen met een watersnoodramp in Nederland en delen van Vlaanderen. Eén ervan is een nieuwbakken premier, die beslist om niet op te roepen tot evacuatie – een grote fout. Een Vlaamse vrouw negeert de Belgische oproep om te evacueren juist. En hoe zit het met gevangenen in een ondergelopen gebied?

***Als de dijken breken*, vanaf 5/11 om 20.25 uur op NPO1.**

FESTIVAL Verbonden

Hoe verschillend wij wereldburgers ook zijn, op de een of andere manier zijn onze levens met elkaar verbonden. Veel films op het Internationaal Documentaire Festival Amsterdam (IDFA) wijzen ons daarop. Plastic afval uit Europa en de VS wordt bijvoorbeeld door de familie van een Chinees meisje gescheiden (*Plastic China*). In *The Borneo Case* werken internationale activisten samen om de eerste minister van deelstaat Sarawak te ontmaskeren – hij verdiende miljarden dollars aan de illegale houtkap op Borneo. *Seed, the Untold Story* is een viering van de enorme vitaliteit, diversiteit en schoonheid van zaden wereldwijd en waarschuwt tegelijk voor de machtige krachten die dit rijke erfgoed bedreigen. Meer tips op onze site!

IDFA, 16 t/m 27 november in Amsterdam, meer info op www.idfa.nl.

ON DEMAND Gentechthriller

Als haar zoon een mysterieuze ziekte oploopt, is alleenstaande moeder Sophie ervan overtuigd dat het iets te maken heeft met genetisch gemanipuleerd voedsel. Op haar zoektocht naar een oplossing komt ze in aanraking met een biologische boer die onder druk staat van een fout biotechnologisch bedrijf, twee wetenschappers die daar werken en een ex-agent die een oogje op Sophie heeft. Iets te sterk aangezette thriller, die aan geloofwaardigheid inboet door Sophie een psychiatrisch verleden mee te geven. Ze lijdt namelijk aan paranoïa.

***Consumed*, te zien op Netflix.**

Milieudefensie in mijn testament

Ik ben opgegroeid op een boerderij tussen de kruidenrijke weilanden van Fryslân. Anno 2016 is Milieudefensie belangrijker dan ooit. Door intensivering van de landbouw in de afgelopen 30 jaar, zie je de weilanden veranderen in grote, groene vlakten met alleen Engels raaigras, afgewisseld met eentonige maïsvelden. De gevolgen zijn zichtbaar en hoorbaar: minder koeien in de wei, minder biodiversiteit, een enorme afname van de weidevogels.

Daarom geef ik mijn nalatenschap graag aan Milieudefensie. Zij staat voor de waarden, zoals duurzaamheid, biodiversiteit, menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit, die ik – ook voor de toekomstige generatie – belangrijk vind.

Ane Zwerfer

Met een goed gevoel de aarde doorgeven

Stelt u zich eens voor dat de stad waarin u leeft gewoon gezond is. Waar kinderen veilig op straat kunnen spelen. Waar u het roet niet van de ramen hoeft te vegen omdat de lucht die u inademt gezond is. Stelt u zich eens voor dat we weten waar ons eten vandaan komt. Dat de koeien in de wei staan en de boer een eerlijke prijs krijgt. En dat de boer aan de andere kant van de wereld niet langer van zijn land verjaagd wordt voor de productie van soja en palmolie. Stelt u zich eens voor dat iedereen in goed geïsoleerde huizen woont en we de energie opwekken uit zon en wind.

Stelt u zich eens voor... Een leefbare aarde voor iedereen, of je nu boer bent of ondernemer, fabrieksarbeider of dokter, Zuid-Amerikaan of Nederlander. Dat is wat Milieudefensie wil. U ook?

Door Milieudefensie te steunen via uw testament kunt u met een goed gevoel de aarde doorgeven aan de generaties die na u komen.

Ben je koud geworden? Overweeg een warme douche. Niet een gewone douche waarbij het water in het riool verdwijnt, maar een Upfall Upcycle Shower. In de circulatiedouche wordt het water opgevangen, gefilterd, omhooggepompt en gedeïnfecteerd met een UV-lamp. Per minuut wordt ongeveer anderhalve liter water van buiten toegevoegd om een constante temperatuur te houden. De 40 centimeter grote douche geeft 40 liter water per minuut, terwijl er maar anderhalve liter per minuut gebruikt wordt. Een reguliere douche gebruikt zo'n 15 liter per minuut. Een gezin van vier personen kan met gebruik van de Upfall douche €790 aan douchekosten besparen, laat een berekening op de website van Upfall shower zien. Verschillende varianten van de douche zijn te zien en te bestellen op www.upfallshower.com. Vanaf €3.895.

Voordelen: Als je graag lang doucht, kun je hiermee veel water en geld besparen.

Nadelen: Het vergt wel een forse investering en een verbouwing van je badkamer.

Barstensvol! DE VERSPILINGS FABRIEK

De innerlijke mens verwarm je met een soepje van De Verspillingsfabriek. Bijvoorbeeld Barstensvol! Paprika-soep, gemaakt van afdankertjes en reststromen. Misvormde kanariegele paprika's, vuurrode paprika's aan de houdbaarheidsdatum, een overschot aan knalgroene paprika's: ze gaan er allemaal in. Een kant-en-klare zak van 570 ml bevat twee tot drie porties en kost €2,49. Te vinden in het koelversschap van supermarkt Emté.

Voordelen: Gaat verspilling van voedsel tegen en maakt mensen bewust van de omvang van dit probleem. Vegetarisch, zonder conserveermiddelen of onnatuurlijke E-nummers.

Nadelen: Apart verpakt. Alleen verkrijgbaar in Emté supermarkten rondom Veghel.

Service | Consument

Je kunt het zien als een sport: het verminderen van je energieverbruik en het verkleinen van je voetafdruk. En het beste moment om je voor te bereiden op het verbeteren van je persoonlijk record is nu, nu de bladeren van de bomen dwarrelen. Down to Earth doet mee en heeft nog wel een paar tips om warm de winter door te komen.

Als je voeten maar warm zijn

Een prima energiebesparingstip zijn deze sokken van biologische katoen en Econyl: een nylondraad gemaakt van onder andere gerecyclede visnetten. Verkrijgbaar in de webshop ecomondo.nl voor €5,99 per paar.

Voordelen: Het garen bestaat uit één stuk, en draagt daardoor niet opnieuw bij aan de 'plastic soep' zoals fleece. Door de sokken te kopen, steun je Healthy Seas, een internationaal initiatief dat ervoor zorgt dat oude visnetten worden opgedoken, ingezameld en daarna een tweede leven krijgen.

Nadelen: Nylon aan je voeten kan wat zweterig aanvoelen.

Meer comfort, lager verbruik

Voor energiebespaarders een must: de Speedcomfort ventilator. Het kastje wordt aangebracht op de radiator of convector en brengt warmte versneld de ruimte in. De ruimte is dan sneller op temperatuur. De warmte wordt gelijkmatig verdeeld en dat zorgt voor comfort. Volgens de makers is een besparing van 20 procent op je stookkosten realistisch; als de cv-installatie goed wordt ingeregeld kan die besparing zelfs oplopen tot 30 procent. De ventilators zijn in voorverkoop verkrijgbaar vanaf €59,95 op www.speedcomfort.com.

Voordelen: Een kleine investering met een hoog rendement. Als een kwart van alle Nederlandse huishoudens 30 procent bespaart op gas, scheelt dat 1,1 miljard kilo CO₂ uitstoot per jaar. De ventilator is gemaakt van biobased materiaal, er worden geen fossiele grondstoffen voor gebruikt.

Nadelen: Ze zijn er nog niet, maar wel binnenkort beschikbaar. Verbruikt stroom (gemiddeld c.a. €0,16 per jaar).

Wilt u meer weten? Stuur de kaart in of neem contact op met Esther Martens.

esther.martens@milieudefensie.nl of 020 5507 424

Naaktzadige pompoen

Biologisch stelde nog niet zoveel voor in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Toch werden er vanuit de biologische landbouwhoek al gesprekken gevoerd met Albert Heijn om daar ook eco producten in het schap te krijgen. Albert Heijn leek om te gaan. “Als we maar niet van die vreselijke pompoenen in de winkel hoeven te leggen”, sprak de AH-manager, die deze vruchtgroenten blijkbaar het summum van soft en alternatief vond. Achteraf bleek AH toen überhaupt nog niet aan bio toe. Nu, zo’n vijftig jaar later, liggen pompoenen standaard bij de grootste grootgrutter, uitsluitend van biologische herkomst. Het kan verkeren. Niet altijd snel, maar goed, meer dan ons best kunnen we niet doen. Waarbij we kracht kunnen putten uit de pompoen.

Het is moeilijk te begrijpen, die vroegere AH-weerzin tegen de pompoen – die ze in de Amerika’s toch al sinds zeventien jaar eten. Ontroerend van hoopvolle schoonheid zijn ze juist; gloedvolle oranje bolletjes die vol van smakelijke vruchtbaarheid liggen te pronken in de vensterbank. Al jarenlang teel ik ze, van het ras Hokaido, ook wel Uchiki Kuri (dezelfde als die van de Appie) genoemd, met heerlijk vruchtvlees. Nu kom ik wel eens in Oostenrijk en daar zijn ze in najaar en winter helemaal pompoengek, met inbegrip van de pitten én de *Kürbiskernöl*, oftewel pompoenpittenolie. Het is inderdaad een fantastisch smakelijke, wonderlijk groene olie. Waanzinnig gezond ook nog, zo schijnt.

Dat wil ik ook. Wat blijkt: pitten van mijn Hokaido moet je eerst pellen voordat je er wat mee kunt, een ondoenlijk karwei. De pitten van de Oostenrijkse pitpompoen zijn ‘naaktzadig’ en kun je zó eten. Dus daar zaadgoed gekocht en dit voorjaar voor het eerst de *Gleisdorfer Ölkürbis* gezaaid. Gigapompoenen leverde dat op: eerst groen, daarna vergelend met inderdaad de beloofde, smakelijke ‘naakte’ groene pitten. Maar het vruchtvlees is teleurstellend minder lekker dan dat van mijn oude vertrouwde Hokaidootje. Is er geen ras dat beide in huis heeft? Kampioen groentezadenleverancier Vreekens Zaden in Dordrecht blijkt zo’n tweehonderd verschillende rassen te verkopen. Er valt nog een pompoenwereld te ontdekken, voor mij en Albert Heijn.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

Gefrituurde pompoen met veldsla en pompoenpitten

- 1 pompoen of een halve grote
- 125 gram bloem
- peper en zout
- 2 eieren
- 2 deciliter karnemelk
- veldsla
- sinaasappel
- olie, azijn, mosterd
- pompoenpitten

Maak een beslag door de bloem met wat zout boven een kom te zeven. Maak een kuiltje in het midden. Klop een ei los met een scheutje karnemelk en schenk dat in het kuiltje. Roer geleidelijk de bloem erdoor, ondertussen de rest van de karnemelk erbij gietend. Laat het beslag een half uurtje rusten. Breng ondertussen de frituurolie op temperatuur en snijd de pompoen in schijven van zo’n twee centimeter dik. Klop een eiwit stijf en spatel door het beslag.

Rooster de pompoenpitten in een droge koekenpan, was en droog de veldsla, schil de sinaasappel en snijd in stukjes. Klop een dressing van de azijn, mosterd, olie.

Haal de pompoen door het beslag en frituur in 3 tot 4 minuten.

Serveer de gefrituurde pompoen zo snel mogelijk (eventueel met mayonaise), met de veldsla waar de dressing, sinaasappel en pompoenpitten doorheen zijn gehusseld.

Paul Grimmus, 34, mede-oprichter Paradigm Project: zelfvoorzienend technofestival

Wat is Paradigm? “Paradigm – ooit begonnen in de underground – is een breed, kunstzinnig muziekpodium en een festival met duurzaamheid als speerpunt. We zitten op het terrein van een oude suikerfabriek, waar we willen leren hoe je een mini-maatschappij opricht dat helemaal duurzaam en zelfvoorzienend is.”

Wat drijft jullie? “Mijn compagnon Piter is net vader geworden, we zijn midden dertig. Feesten wordt nu minder belangrijk. En dit is gewoon heel tof. Zo hebben we een gebouw opgekocht, gesloopt en daar ons hoofdpodium van gebouwd, in een bijzondere vorm. We hielden honderden draagbalken over, daarvan hebben we een zwevend podium gemaakt in het bos. Dat geeft een goeie vibe en het is een goed verhaal; je gebruikt industrieel erfgoed. En je belast het milieu niet met de productie van nieuwe materialen.”

Hergebruik dus. En wat nog meer? “We willen over drie jaar van de Dixie-toiletten af zijn en zelf alle pies en poep opvangen en verwerken. Daarvoor zijn onze vrijwilligers ecotoiletten aan het bouwen die speciaal voor ons bedacht zijn. Bij het maken van compost komt ook warmte vrij, waarmee we de binnenruimtes kunnen verwarmen. Vrijwilligers kleden het terrein zo groen en mooi mogelijk aan. Kunst en natuur moeten met elkaar geïntegreerd zijn. Onze hovenier verbouwt met een groep vrijwilligers groenten en leert ze van alles over de grond, bijen, wat je wel en niet moet doen en waarom. Deze zomer hebben we met alle vrijwilligers van die groentetuinen kunnen eten.”

Zien feestgangers jullie duurzaamheid wel? “We benadrukken het niet in onze marketing, dan schiet het zijn doel voorbij. Wel zetten we de windmolen van de green battery – waar het hele podium op draait – prominent neer. Als paradepaardje.”

“Feesten wordt nu minder belangrijk dan mens en milieu”

Oproepen en Agenda

Workshop buurtmoestuין Hoe zorg je dat jullie buurt(moes)tuin een vliegende start krijgt? Aan de hand van ons Doe-HetZelf Stappenplan gaan we samen een dag aan de slag. Vroege vogels €75,- voor 22 oktober. De workshop wordt gegeven door Marije van der Park van NatuurSUPER in Eindhoven. za 5 nov, 10:00 - 16:00
Meer info: www.natuursuper.nu of info@natuursuper.nu

Landelijke Natuurwerkdag Vrijwilligers werken een dag in natuur en landschap. Kijk op de website en kies een van de honderden projecten: www.natuurwerkdag.nl. za 5 nov

Warandelezing 'Naar een beter voedsel-systeem' door Louise Vet (WUR). Extra lezing door Wouter van Eck over voedsel-bossen. Georganiseerd door de Brabantse Milieufederatie: www.brabantse-milieufederatie.nl. di 15 nov 2016 van 19.30-21.00
Tilburg University, Dante building, zaal DZ 1

HIER opgewekt Jaarlijks treffen van mensen en organisaties die actief zijn met het zelf opwekken van energie: energie-coöperaties, gemeenten, provincies, VvE's, woningcorporaties, netbeheerders en serviceverleners. Vooraf aanmelden! www.hieropgewekt.nl. vr 18 nov 2016
Fokker Terminal Den Haag
Prijs: €45,- incl. lunch en borrel

Comedyshow De Smoestuiniër Nieuwe show van (low-impactman) Steven Vromman. Samen met het publiek gaat hij op zoek naar de smoezen waarom zoveel mensen nog pesticiden gebruiken, maar hij geeft daaraan ook zijn eigen komische draai. Vooraf inschrijven. www.brabantsemilieufederatie.nl. di 22 nov 2016 van 19.30-22.00
Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg

Vuur en Soep bij Omslag Bij Omslag Werkplaats voor Duurzame Ontwikkeling wordt om 17:00 in de tuin een vuur aangemaakt, met daarboven een grote pan. Wie komt neemt iets (bio-vega) mee voor

in of bij de soep. Met kruidenthee en verhalen en muziek die de aanwezigen graag met elkaar willen delen. Elke eerste vrijdag van de maand. Info: 040-291 02 95. E-mail: omslag@omslag.nl. Web: www.omslag.nl.
vr 2 dec 2016 17:00-20:00
Omslag, Hoogstraat 301a, Eindhoven
Prijs: vrijwillige bijdrage

Bezichtiging Sustainer Home Een Sustainer Home is een modulaire, volledig zelfvoorzienende woning op basis van houtskeletbouw, uiterst duurzaam en 100 procent off-grid. De eerste woning kan vandaag worden bezichtigd in Limburg. Vooraf aanmelden: info@sustainerhomes.nl of www.sustainerhomes.nl.
vr 2 dec

Duurzaam mobiliteitscafé met vertoning documentaire Bikes vs Cars Donderdagavond 8 december organiseert Milieudefensie een duurzaam mobiliteitscafé met de inspirerende documentaire *Bike vs. Cars*.

Een mooie plek om andere mensen te ontmoeten die zich ook willen inzetten voor een stad die gezonder, leefbaarder en duurzamer is. Diezelfde avond lanceert Milieudefensie de nieuwe petitie voor duurzame mobiliteit, waarmee we de politiek vragen om voorrang te geven aan de fiets, schoon OV en elektrische deelauto's. Toegang is gratis, reserveren verplicht. Mail naar mobiliteit@milieu-defensie.nl
8 december, 19:30-22:00
Amsterdam (locatie volgt na aanmelding)

Eco-weekend Green Evelien Onze columnist Green Evelien houdt een weekend vol praktische tips voor de donker-groene leefstijl. Doe mee met een workshop shampoo & wasmiddel maken, bezoek een eco-huis & tuin en krijg persoonlijke begeleiding hoe ook jij meer eco & eenvoudiger kunt leven! Aanmelden: info@greenevelien.com of www.GreenEvelien.com.
za 17 t/m zo 18 dec
Kasteel Farnieres Vielsalm, België
Prijs: €199,- of €175,-.

Doe mee!

Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Colofon

Down to Earth
Nummer 37, november 2016

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Annemarie Opmeer (hoofd), Carolien Ceton (redacteur), Manuel Beterams

Redactieraad
Marlijn Dingshof, Karen van den Einde, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Grafisch Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Opzeggen kan telefonisch bij de Servicelijn van Milieudefensie (020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 -16.30 uur)

Advertenties
YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

ALV Milieudefensie

Het bestuur van Vereniging Milieudefensie nodigt de leden van harte uit voor de **Algemene Ledenvergadering (ALV)**. Wilt u meepraten over het beleid van Milieudefensie, mis deze dag dan niet! Op de voorlopige agenda staan o.a. de campagneplannen voor 2017-2019 en de Begroting voor 2017.

Ook vinden er verkiezingen plaats voor een voorzitter, presidiumleden en een lid van de geschillencommissie. Waar: Utrecht, locatie wordt nader bekend gemaakt

Wanneer: zaterdag 10 december 2016, aanvang 10.30 uur, einde ca. 13.00 uur
Aanmelden: via <https://milieudefensie.nl/leden/alv>, 020-626 26 20, service@milieudefensie.nl, of per post: Vereniging Milieudefensie, t.a.v. de Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam

Service | Varia

Slobbe

Golven

Nog niet zo lang geleden ging ik zeilen op het Markermeer. Er stond een zwakke wind, het was een warme dag. Ik herinner me de leegte. Er was geen afleiding, geen drukte, geen gedoe. In een zee van tijd probeerde ik de wind te vangen. Er waren golven, groen en grijs, met daaronder, ver buiten mijn bereik, levens waar ik hooguit van kan dromen. Een wereld vol mysterieuze wezens met wonderlijke namen. Spiering, pos, houting en kwabaal. Hoe ziet een kwabaal er uit? Hoe oogt een roofblei, een ruisvoorn of zeelt? Het water was vrij troebel. Dat kwam – was mij verteld – door slib, door hele kleine deeltjes slib die op de bodem lagen en bij iedere beweging van het water naar de oppervlakte zweefden. Ik voer er dwars doorheen en liet geen sporen na. De leegte bleef onaangeroerd. En toen ik weer aan wal kwam, keek ik in een krant. Er stond een plaatje dat deed denken aan een lekgeprikte voetbal. Een kinder-tekening, met knullig, hoekig getrokken lijntjes op een verder leeg papier. Een eerste schets voor een tattoo die nooit gezet zal worden. Het bleek een luchtopname te zijn; een foto van een gloednieuw eiland in het meer. Van wit, opgespoten zand en grillig met elkaar verbonden dijken, rond een klonter nieuwe binnenmeren en lagunes. De tekening is nog niet ingekleurd; de binnenste delen worden gevuld met klei en slib. En ook nu: de leegte geeft geen krimp. De vlakte lijkt er zelfs groter, ruimer, leger door te worden. Van onttovering geen sprake. Midden in de golven verrijst een nieuwe archipel. De slibdeken wordt omgezet in een voedselrijk wetland, waar allerlei mij goeddeels onbekende waterdieren, vissen en vogels van genieten. Atlantis. Shangri-La. De Marker Wadden. Een jaar of tien geleden zou men spreken van *natuurbouw*, *natuur-ontwikkeling* of *nieuwe natuur*, maar in de troebelingen van dit water wordt niets nieuws geschapen. Zulke woorden doen de spiering en de pos geen recht. Deze wezens zwommen al op aarde ver voor wij, mensen, een eerste stap op vaste grond hadden gezet. Voor hen zijn wij weinig meer dan golfjes in de wind. Tegenwoordig spreekt men daarom van *natuurherstel*.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

Het papierloze kantoor

'We hebben veel verhalen gehoord over het papierloze kantoor, maar we hebben er nooit eentje gezien', schreven Abigail Sellen en Richard Harper in hun (papieren) boek *The Myth of the Paperless Office* (2003). Het was de eerste uitgebreide studie naar hoe en waarom papier wordt gebruikt in een kantooromgeving, en recentere onderzoeken laten zien dat er intussen weinig of niets is veranderd.

Sinds de komst van de computer is papier een symbool van oubolligheid. Dat is begrijpelijk, want op het eerste gezicht maakt het digitale medium papier overbodig: je kunt documenten lezen, schrijven, verzenden en archiveren in digitaal formaat. In de praktijk vullen beide media elkaar aan, wat de consumptie van grondstoffen alleen maar opdrijft: bovenop het omhakken van bomen voor papier-productie komt nu ook nog eens het elektriciteitsverbruik van het digitale medium.

Volgens techno-optimisten is het hardnekkig gebruik van papier te wijten aan vastgeroeste gewoontes, maar onderzoeken laten zien dat papier voor bepaalde taken superieur is aan digitaal. Zo verkiezen mensen papier als ze documenten lezen, om drie redenen. Er kunnen aantekeningen bij een tekst worden gemaakt, er kunnen makkelijk twee of meer verschillende documenten tegelijk worden geraadpleegd, en er kan snel en doeltreffend door een document heen en weer worden genavigeerd.

Hoewel ook digitale media deze functies kunnen vervullen, doen ze dat minder goed. Navigeren door online documenten is traag en

frustrerend: het leunt in grote mate op visuele handelingen, waardoor het lezen wordt onderbroken. Om dezelfde redenen is ook het openen van verschillende vensters op een computerscherm onhandig, wat verder wordt versterkt door de beperkte ruimte op het scherm. Aantekeningen maken kan soms digitaal, maar nooit met eenzelfde flexibiliteit als op papier.

Papier helpt kantoor- en kenniswerk nog op andere manieren, zoals het structureren van het werkproces (vertegenwoordigd door verschillende stapels papier op het bureau) en het uitwisselen van informatie (papieren documenten vergemakkelijken de interactie bij vergaderingen). Een papieren document hoeft ook nooit te worden opgestart, geactualiseerd, of opgeladen. Een papierloos kantoor is even onhandig als een 'digitaal' kantoor.

Kunnen de tekortkomingen van het digitale medium worden opgelost? Dat is niet erg waarschijnlijk. Zowel de nadelen als de voordelen komen immers voort uit precies dezelfde eigenschappen. Verbetering is wel mogelijk, zoals computers met manuele knoppen en hendels om door digitale documenten te navigeren. Door het gebruik van meerdere computerschermen kunnen verschillende documenten tegelijk worden gebruikt, maar helaas schiet dan het energieverbruik weer de hoogte in.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech Magazine* en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Koude blik

Een opmerkelijke en onverwachte uitkomst van de smeltende permafrost in Siberië. Dit jaar zullen minstens 200 duizend rendieren moeten worden afgemaakt om een uitbraak van de zeer dodelijke antraxbacterie te stoppen, zo zeggen de lokale autoriteiten. Dankzij de smeltende permafrost en overpopulatie van rendieren vond er een uitbraak plaats waarbij al 2500 rendieren en een jongetje van 12 het leven lieten. De dieren voorzien echter in het levensonderhoud van de lokale bevolking, en sommigen stellen dat vaccinatie beter was geweest en de slachting is ingegeven door de gasindustrie.

Tekst: Amemarie Opmeer Beeld: Shutterstock

**Milieudefensie feliciteert JMA.
Al 25 jaar dé jongeren
milieuorganisatie van Nederland**

Foto: Rink Hof / Hollandse Hoogte

Underwear run - Jongeren rennen in ondergoed door Amsterdam tegen waterverspilling in de kledingindustrie

